

Diccionari de la Sardana i la Cobla.

Recopilada i escrita per:
Joaquim Bacardit i Cabestany

Diccionari de la Sardana i la Cobla

- A -

Acabament. Acció d'acabar una tirada o la totalitat de la sardana.

Acabar. Acabar és donar fi a una tirada o a la totalitat de la sardana. És essencial tant l'una com l'altra marcant l'últim pas de cadascuna sincronitzat amb l'últim compàs de la música. Un bon acabament acredita l'ajust en el compte i en la repartició.

Actes sardanistes: Aplecs. La definició del mot "Aplec" és: *"Reunió de gent, generalment a l'aire lliure, amb motiu d'una festa o celebració determinada"*. Aplec. Doncs, no és un mot exclusivament sardanista, ja que és aplicable a festes de qualsevol tipus. Si ens referim a un aplec sardanista, podríem definir-lo com una *"Reunió de gent, generalment a l'aire lliure, amb motiu de gaudir d'un nombre indeterminat de sardanes interpretades per un nombre variable de cobles"*.

En un Aplec de la Sardana, les cobles actuant van alternant les seves actuacions, seguint el programa prèviament establert. Cada cobla interpreta cinc sardanes i una de conjunt. El nombre de sardanes interpretades augmenta, si aquestes són de set tirades i no de deu.

Darrerament comença a veure's en alguns aplecs que les cobles interpreten totes les seves sardanes seguides, en lloc d'alternar les seves actuacions. Això es fa per reduir despeses, ja que d'aquesta manera la cobla cobra per dues hores d'actuació i no per tot el dia.

És pràctica habitual que cada cobla toqui una sardana de les dites "obligades", que són sardanes on la complexitat d'interpretació per algun dels instruments és especialment elevada. Les cobles toquen aquestes sardanes per al lluïment d'un o més dels seus solistes.

Actes sardanistes: Ballades. Són l'expressió més habitual del sardanisme. Solen fer-se els dies festius a molts pobles i ciutats de Catalunya. Durant els mesos d'estiu, és freqüent que es celebrin cicles d'audicions diàries o setmanals a darrera hora de la tarda o a la nit. Generalment són actes amb una sola cobla i s'interpreten sis sardanes. En finalitzar la quarta (mitja part) i sisena sardana (final) es repeteixen una tirada de curts i una de llargs. Si les sardanes són de set tirades, solen tocar-se'n nou.

Aquests actes solen realitzar-se en llocs públics a l'aire lliure i no s'acostuma a cobrar entrada. S'acostumen a finançar amb les aportacions voluntàries dels balladors o amb el suport econòmic d'alguna entitat.

La durada d'una audició o ballada és aproximadament de dues hores.

Actes sardanistes: Concerts. Tant pel lloc de la seva ubicació: teatres, envelats, auditoris, sales de concert, etc., com pel nivell més elevat de les obres, els concerts són activitats ben diferents de les ballades i els aplecs.

La cobla interpreta normalment dos curts i dos llargs d'un programa de deu sardanes. En un concert el públic assistent no balla, només escolta.

En un concert també s'hi programen obres escrites per a cobla (poemes simfònics, glosses, suites per a cobla, etc.), malgrat que aquesta faceta és només conreada per alguns compositors.

Actes sardanistes: Concursos. En els concursos, les colles sardanistes, ballen la sardana procurant aconseguir la màxima interpretació coreogràfica, estètica i de precisió, entre l'interpretació musical i els seus passos de dansa. Podem diferenciar entre dos tipus de concursos: els de colles improvisades i els de colles perfectament definides. En el primer dels casos, en el decurs d'un aplec la gent s'agrupa per improvisar una colla i ballar una sardana que serà puntuada per un jurat. Abans de finalitzar l'aplec es repartiran els premis corresponents a cadascuna de les colles. En el segon dels casos, les colles, desenvolupen la seva activitat bàsica, competint en els Concursos de Colles Sardanistes. Aquests concursos és realitzen durant tot l'any i tenen la següent estructura:

Un galop d'entrada	Les colles per parelles i en fila entren al recinte al compàs de la música, saluden la presidència i es van col·locant als llocs prèviament assignats.
Sardana de Lluïment	És la sardana o sardanes que ballen les colles i on després un jurat n'avalua la seva execució considerant aspectes estètics, coreogràfics, ritme, compenetració musical, etc.
Sardana Revessa	És habitual que en un concurs de colles s'interpreti u una sardana revessa. Les colles han d'endevinar-ne el tiratge i repartir-la correctament.
Sardana de Germanor	Al final, i en espera de la classificació, s'interpreta la sardana de germanor, ballada per totes les colles i també el públic assistent, fent grans rotllanes que omplen tot el recinte.
Repartiment de premis	Una vegada acabada la sardana de germanor, es fa la lectura de les classificacions i el repartiment de premis.

Aire. Significa puntejar fent en cada un dels punts tres moviments amunt i avall del cos, i, en el canvi, dos moviments; tot això sense aixecar els dos peus del terra alhora (sense saltar).

Altres músiques basades en la sardana o la cobla. Una experiència interessant fou la col·laboració entre la Companyia Elèctrica Dharma i la cobla Mediterrània. S'escolliren uns temes i es feren els arranjaments necessaris per a la combinació de la cobla i un conjunt de rock. La dificultat de compenetrar aquests dos conjunts són evidents, però l'experiència resultà força satisfactòria com ho demostra l'èxit de públic i la bona acollida del disc enregistrat per ambdues formacions musicals.

Una altra experiència més actual és la fusió de la música de la sardana amb el ritme del jazz, però això sí, mantenint l'estructura de la sardana. el resultat s'anomena "*Sardanova*" i es pot ballar de la mateixa manera que la sardana. per a poder tocar sardanoves s'ha hagut d'augmentar el nombre de instruments de la cobla, depenent de les necessitats de la composició a tocar. L'acceptació de la sardanova és ben diversa i encara no veiem ben definit quin serà el seu futur.

El que sí sembla que ja ha tornat a arrelar en el món de la cobla és el que coneixem com a "*Balls vuitcentistes*". Antigament llogar un conjunt musical comportava l'obligació d'interpretar tots els compromisos musicals d'un programa de festes: cercavila, ofici religiós, concert vermut, sardanes, ball d'envelat, etc., la cobla havia d'assumir aquesta versatilitat i ho feia amb la mateixa formació que per les sardanes. És per això que les cobles d'aquella època incorporaven en el seu repertori aquest anomenats balls vuitcentistes: polques, valsos, jotes, masurques, etc., degudament arranjats per a ser interpretats per la cobla.

Aplec. És un acte -o uns actes- organitzat per tal que unes persones es reunixin per festejar alguna commemoració. Des del punt de vista sardanístic, un aplec de la sardana és una festa convocada per homenatjar aquesta dansa. Barcelona va celebrar el seu primer aplec sardanístic el 14 d'abril del 1907, a Vila Joana, de Vallvidrera, i continuà celebrant-se fins que fou prohibit l'any 1923. Després de la Guerra Civil, l'any 1952, l'Obra del Ballet Popular reprèn l'aplec, que celebra a Montserrat, fins que el 1963 es restaura novament a Vallvidrera, però no té continuïtat. Ara, son molts els pobles i ciutats de Catalunya que tenen establert, ja per tradició, un dia al any dedicat a l'aplec de la sardana, en el qual generalment diverses cobles, tocant alternativament, ofereixen un ampli repertori de sardanes als dansaires congregats a la festa. Igualada és, després de Calella, la ciutat a on l'aplec té més antiguitat de tot Catalunya.

Arquet. Vergueta o petita vara de fusta corbada al foc, els dos extrems de la qual mantenen tibant una metxa de crins de cavall. Serveix per fer vibrar els instruments anomenats de corda. En la cobla s'utilitza per fer sonar el contrabaix. També s'anomena arc.

Audició. S'ha convingut de denominar audició -facultat o possibilitat d'escoltar- la sessió de sardanes que executa una o diverses cobles. Generalment, en les audicions en què intervé una sola cobla, aquesta acostuma a executar sis sardanes i repetició.

Avís. És el senyal o l'advertència que el ballador que porta la sardana dóna als altres dansaires de la rotllana. Aquest avís pot ésser fet amb un gest (alçant els braços quan es ballen els curts i l'exigència del repartiment demana un tres o uns tresos; o abaixant els braços quan, durant els llargs, s'han de marcar un dos o uns dosos, també segons el repartiment), amb una estreta de mans (signe o avís poc usat) o, finalment, amb una indicació verbal, de manera que tots els dansaires l'entenguin.

- B -

Ball. S'anomena ball l'acció de ballar. Ball de la sardana és la successió de passos (marcats o saltats) executats seguint l'ordre dels compassos i el ritme de la música. Com que els passos es marquen o se salten en sèries de dos en dos (en els curts) o de quatre en quatre (en els llargs), d'esquerra a dreta i de dreta a esquerra (excepcionalment amb un tres), l'anella manté un moviment oscil·latori. Com escriu Maragall: "...amb pausa i amb mida va lenta oscil·lant./Ja es decanta a l'esquerra vacil·la,/ja volta altra volta a la dreta dubtant".

Ballada. És la trobada dels dansaires, disposats a ballar sardanes. També equival a audició, sardana en particular.

Ballar. Acció d'executar la sardana. Equival a dansar la sardana, això és, seguir la successió regulada de passos a salts, segons els compassos que marca la cobla.

Baqueta. Consisteix en una vara prima de fusta que serveix per tocar el timbal. La baqueta per a tocar el tamborí s'anomena broqueta.

Batlle, sardana del. Sardana típica de la població d'Amer. Es balla el dia de la festa major que se celebra cada any del 15 al 17 d'agost. Sembla que la sardana del batlle, dita també de l'alcalde, prové de molt antic. Va deixar-se de ballar durant un temps fins que fou restaurada l'any 1950. La sardana es encapçalada pel batlle el qual dóna la mà dreta a la seva parella i a continuació segueixen els consellers municipals amb les respectives parelles i el poble en general. La sardana resta sempre oberta i la mà esquerra de l'alcalde lliure. A l'altre cap hi ha de figurar sempre un home, motiu del qual cal invertir la parella final. Aquesta sardana que es balla a la plaça del poble es presidida pel gegant i la geganta.

Bolo, fer un. En l'argot utilitzat en el món de l'espectacle -música, teatre, etc.- nom que designa les actuacions aïllades en una altre cobla, en el cas de la sardana, diferent de la cobla normal.

Braços. La dansa de la sardana no és únicament el moviment del peus que fan els balladors en marcar o saltar els passos. Si el cos, per extensió natural, segueix el ritme dels peus, els braços també juguen en la dansa. En la posició inicial els braços es tenen abaixats. En ballar els curts es mantenen també abaixats i es marca discretament el ritme amb un moviment d'espatlles. En els llargs els braços es posen i es mantenen enlaire, lleugerament arquejats a l'altura dels muscles, sense rigidesa excessiva de manera que no desentoni de l'agilitat corpòria natural que el ballar de la sardana comporta.

Broqueta. Baqueta, pal o vara prima de fusta que serveix per tocar el tamborí.

- C -

Cadafal. És una plataforma elevada, feta generalment de taulons, que es col·loca a la plaça o al lloc públic en el qual s'ha de celebrar una ballada de sardanes, i en la que se situa la cobla. Expressió equivalent a empostissat, entaulat, tarima i taulat.

Cap de colla. Aquell que formant part de una colla sardanista la dirigeix i representa, especialment davant els organitzadors i el jurat d'un concurs de sardanes.

Capdanser. Amb el nom de capdanser es designava la persona que dirigia la dansa del contrapàs. Entre els balladors, aconseguir actuar de capdanser era quelcom considerat distingit i honorífic. Generalment ocupaven aquest lloc els pabordes de la festa o les primeres autoritats. Si no era així i el deure de cortesia envers de les persones principals ja s'havia acomplert, el lloc de capdanser era ofert per subhasta i concedit al més adient. Avui el capdanser de la sardana és l'equivalent al cap de colla.

Caravana de la sardana. Munió de persones que acompanyen la flama de la sardana en ser traslladada des de la ciutat que ha deixat d'ésser pubilla a la que la segueix en l'ostentació del pubillatge.

Ciutat Pubilla. Localitat especialment designada per l'Obra del Ballet Popular per centrar i materialitzar la celebració universal de la Diada de la Sardana. Igualada fou Ciutat Pubilla l'any 1974.

Cobla. La paraula cobla prové del llatí "*copola*", que significa unió o conjunt. Es tracta, doncs, d'un conjunt instrumental per executar una

determinada música. Abans de tenir notícia de la sardana existia ja la cobla, amb un nombre indeterminat de músics i diversos instruments. Avui, es denomina cobla el conjunt d'onze músics que amb uns determinats instruments (deu de vent, un de corda i un de percussió) interpreten la sardana, així com altres danses populars catalanes. La cobla actualment està constituïda per un flabiol i un tamborí, que són tocats per un mateix executant, dos tibles, dues tenores, dues trompetes, dos fiscorns, un trombó i un contrabaix.

La cobla, com a conjunt musical, ve de temps molt antic i els seus instruments han variat, sobretot a partir de mitjans del segle XIX. Al segle XIV es troben ja joglars constituïts en forma de cobla, en la qual, a més del flabiol i el tamborí, que han estat els instruments més permanents, hi figuren altres instruments, com la cornamusa o la tarota, avui coneguda per tible. Aquest tipus de cobla va perdurà fins que s'implanta la reestructuració per Pep Ventura. Encara hem sentit ha parlar als nostres avis del sac de gemecs, nom popular de la cornamusa, però Ventura, ordena la sardana llarga, o sardana actual, introdueix a la cobla nous elements, a la vegada que suprimeix d'altres. Dóna a la tenora un paper primordial. Hi afegeix els cornetins o les trompetes, el fiscorn, i finalment el contrabaix, malgrat les divergències d'opinió, però que acaba imposant-se com a element important per mantenir el compàs de la cobla i el ritme de la dansa. Amb aquestes transformacions queda estabilitzat el conjunt instrumental de la cobla.

Colla. És el conjunt de persones que formant parelles dansen la sardana amb la voluntat d'aconseguir perícia en el ball, exactitud en la repartició i elegància en el gest. En general, avui les parelles que es constitueixen en colla ho fan amb la intenció de demostrar públicament tals virtuts, arran d'un concurs de colles sardanistes o concurs de sardanes.

Començament. Acció de començar. Pel que fa a la sardana, cal distingir entre el començament de cada tirada, ja que aquesta varia segons l'estil i si es tracta d'una tirada d'abans o després del contrapunt.

Compàs. Així s'anomena el signe amb què s'expressa la mesura musical que estableix la relació dels sons entre si. Actualment, en la sardana, s'usen només dos compassos diferents: el 2/4, que es marca a dos temps i comprèn dues figures de corxera, i el 6/8 que també es porta a dos temps però inclou un grup de tres corxeres. En general, els músics de la cobla prefereixen el primer 2/4 per què són els valors que s'escriuen més fàcils de llegir i d'interpretar. Amb el 6/8, els valors són més ràpids i, a vegades, de més difícil execució. La majoria de les sardanes estan escrites amb el compàs 2/4, però molts autors empenen també amb molta freqüència el 6/8 perquè dóna un caire més pastoril a la composició. En algunes sardanes, s'hi troben intercalats un o diversos compassos 3/4 que algun ballador sol anomenar-los de rebot, i que s'han d'executar amb la mateixa duració que el compàs de 2/4. I no és

que siguin verament compassos de 3/4, són un tressat de negres lligades a dos temps. El compàs en la sardana és marcat per la música de la cobla de tal manera que el ballador el nota fàcilment.

Compositors. Tots els compositors catalans des de el moment de la implantació de la sardana llarga, han contribuït amb la seva inspiració i el seu esforç a incrementar i prestigiar el patrimoni sardanístic iniciat per Pep Ventura. La música de la sardana s'ha desenvolupat d'acord amb les característiques personals de cada compositor: uns, seguint la línia melòdica i popular encetada per Pep Ventura, com Vicenç Bou o Josep Vicenç "Xaxu"; altres, amb una exigència més purista, com Enric Morera, Eduard Toldrà o Joan Manén, i, per damunt de tots, Juli Garreta que va saber elevar les seves composicions per a cobla a la més alta categoria musical.

Comptar. Determinar un nombre de compassos de cada una de les tirades de curts i llargs d'una sardana s'anomena comptar. És la primera operació que realitza el que porta la dansa i prèvia al seu repartiment. Cal saber la totalitat dels compassos d'ambdues tirades a la fi de poder-les repartir de manera que acabin a l'esquerra, amb un dos, un tres o un quatre, si es balla amb l'estil empordanès, o amb un tres, sempre, si es balla l'estil selvatà o garrotxà, d'acord amb les regles del repartiment de cadascun dels estils. Josep Pla considera aquest un dels majors atractius de la sardana: *"Un dels grans plaers de la sardana deu ésser el seu ordre, vull dir ballar-la, comptar-la i acabar-la com la solfa mana"*. També Santiago Rusinyol, amb el seu bon humor, quan es refereix a la sardana, escriu: *"Trontollen les cames, però no es perd el cap, se salta i se saltironeja, però es passen comptes"*, i més endavant: *"El cor balla, el cap calcula"*.

Concert, sardana de. No totes les sardanes han estat concebudes per ésser ballades, encara que el ball sigui la finalitat de la música de la sardana. Els compositors però, portats per un anhel d'exigència musical, ens han ofert també el fruit de la seva creació en funció d'una interpretació musical per a concert. Ja el 1872, la cobla de Pep Ventura, durant la seva estada a Barcelona donava, a més de ballades, concerts de sardanes. En aquell moment es tractava de donar a conèixer la música, per després aprendre a dansar, ja que la sardana era novetat. De llavors ençà, però, arreu de Catalunya, i sobretot en festes senyalades, s'han donat concerts de sardanes. En aquestes oportunitats, a voltes s'han afegit a la cobla més músics que els habituals, a més d'altres instruments complementaris i, en moltes ocasions, inclòs veus o conjunts corals que interpreten la lletra en què ha estat inspirada la composició sardanista. Una entitat denominada *"Amics dels concerts"*, de l'Agrupació Cultural Folklorica de Barcelona, dedica la seva atenció des de fa més de vint-i-cinc anys a fomentar recitals de sardanes. Per això ha estat guardonada amb la Medalla al Mèrit Sardanista, per l'Obra del Ballet Popular.

Concurs. Un concurs constitueix una competència oberta entre les diverses colles reunides per aquesta finalitat i d'entre les quals, dintre d'un mateix ordre de condicions, un Jurat, prèviament constituït, tria la millor o les millors. És un refinament al qual ha arribat l'extensió i el desenvolupament de la sardana que permet una demostració de l'habilitat de les colles concursants en el triple aspecte de la perícia del ball, l'elegància en el gest i l'exactitud en el compte i consegüent repartició dels compassos de la dansa. En els concursos es ballen generalment tres sardanes que es consideren reglamentàries: la de lluïment -a vegades se'n toquen dues-, la revessa i la de germanor. Els premis que en aquestes manifestacions es concedeixen són diversos per a la de lluïment, i un per la revessa, a repartir entre les colles que puguin treure-la. La sardana de germanor és la que clou la festa i és com una generosa abraçada entre els dansaires i també el públic assistent.

Els concursos de sardanes varen proliferar en la gairebé immediata postguerra, i es varen implantar en la desena dels anys 1940-1950. Llavors es constituí la "*Unió de Colles Sardanistes*", espècie de col·legiació dels grups concursants. No tothom, però ha estat d'acord amb els concursos i algú ha trobat que aquests no afavoreixen la perfecció de la dansa, ja que les colles ballaven amb afectació o amb un gest excessivament encarcerat, contrari a la naturalitat que ha d'ésser norma de la sardana. No obstant, és un fet que, avui, en la majoria de les Festes Majors, el concurs de sardanes centra l'atenció dels dansaires.

També en diverses ocasions s'han convocat concursos de música de sardana, alguns d'ells molt reeixits i dels quals han sorgit sardanes que han esdevingut tradicionals en les audicions.

Contrabaix. És l'instrument de major dimensió de la cobla. Classificat dintre del grup d'instruments de corda -cordòfon- i arquet (o també arc), prové de la família de la viola de gamba i conserva la forma de les antigues violes. La seva aparició com a tal instrument data de mitjans del segle XVII però la seva introducció a la cobla no es produeix -i no sense controvèrsia-, fins la segona meitat del segle XIX, quan Pep Ventura reordena i constitueix la cobla moderna. No sempre ha tingut el mateix nombre de cordes, ja que ha oscil·lat entre tres i sis. Actualment s'ha estabilitzat a quatre, afinades de greu a agut: mi, la, re, sol, encara que la majoria de les cobles el tenen de tres cordes, afinades: la, re, sol. La música per aquest instrument està escrita en clau de fa. Al contrabaix també, popularment, s l'ha anomenat "*verra*", si bé tal denominació està en decadència.

Contrapàs. Dins la història de la dansa popular -escriu Aureli Capmany, gran historiador de les nostres danses- el contrapàs constitueix un document d'importància cabdal, tant per la seva condició de joia arqueològica, com pel seu interès coreogràfic, i pel caràcter de la lletra que acompanya al ball.

Aquesta dansa és un antecedent pròxim de la sardana. Va conviure amb la sardana curta i fou substituïda pràcticament més tard, per la sardana llarga, o sardana actual. El nom de contrapàs al·ludeix

al moviment del passos: un pas fet en direcció inversa al primer pas. Els balladors es disposen en filera o rengle i són dirigits pel capdanser. Tot ballant han de fer la volta a la plaça, mesurant els passos de tal manera que en acabar la música es tornin a trobar just al punt de partida, generalment d'esquena als músics. El contrapàs adoptava sempre el compàs binari, de sis per vuit, amb intercalacions del compàs de tres. La seva melodia era d'una certa uniformitat tonal i anava acompanyada d'una lletra que relatava la Passió de Crist (s'anomenava per això "*divino*"), la qual era cantada amb repetició de "*dites i respostes*". Això fa pensar en els orígens religiosos o fins i tot litúrgics d'aquesta dansa, que temps després va passar de l'església a la plaça i esdevingué dansa popular.

És balla fins a la segona meitat del segle XIX, quan s'iniciava la sardana actual i desaparegué totalment a finals del mateix segle quan aquella ja havia arrelat definitivament. Era ballat principalment a les comarques de l'Empordà i la Selva i presentava diverses varietats: el contrapàs llarg, el curt, el cerdà i el persigola. Era una dansa excessivament llarga i monòtona i això va produir un cert cansament. En època de decadència fou anomenada tirabou, més aviat en forma despectiva. La seva coreografia era complicada, d'aquí que fos necessària la figura del capdanser per tal de dirigir la dansa, amb els passos, figures i recompte de passos. Cal fer observar que en el contrapàs es distingien dos estils o maneres de ballar: l'empordanès i el selvatà (que després han passat a la sardana), els quals es diferenciaven per fer els acabaments de les tirades a l'esquerra o a la dreta, segons un o altre estil.

Contrapunt. Toc de flabiol que assenyalava els intervals de descans entre la quarta i la cinquena, i la cinquena i la sisena de llargs. Són uns compassos, sempre iguals, que no es ballen i durant els quals els dansaires es mantenen quiets, amb les mans abaixades i atens a recomençar tan bon punt la cobla inici la corresponent tirada de llargs.

Cop final. Per acabar definitivament la sardana, tota la cobla dona el cop final que consisteix a repetir l'última nota escrita donant-li el valor de corxera, amb sequedat i en el temps immediat següent del compàs. En el mateix moment, els balladors, plantats ja en l'últim compàs de la darrera tirada de llargs, fan un moviment de braços i mans cap a l'interior de la rotllana, rubricant així el final de la dansa.

Cornamusa. Instrument aeròfon, o de vent, d'origen molt antic. És un instrument tradicional i de tipus pastoral que ja apareix descrit en documents del segle X. A Catalunya es coneix a partir del segle XII. Està format per un bot de pell de cabra, que serveix per emmagatzemar l'aire. En ell hi ha tres forats en els qui s'hi adapten diversos tubs o canons: un de petit que serveix per insuflar l'aire amb la boca i s'anomena tudell, bufeta o també bufador; un altre, en que s'hi col·loca un altre tub amb forats i que serveix per aconseguir la melodia (s'anomena gralla o xeremia); i un tercer, del que surten un nombre

variable d'altres tubs, denominats bordons, que són els que produeixen el so. El bordó més greu, produeix un so únic i continu que és el que serveix d'acompanyament. Aquest instrument, que també rep el nom popular de sac de gemecs o xeremia, ha desaparegut gairebé totalment. Es conserva només amb aquest darrer nom "*xeremia*" a l'illa de Mallorca.

Curta, sardana. És la sardana antiga, la que es tocava i ballava abans de la reforma efectuada per Pep Ventura. Era constituïda per dos temes melòdics: el primer compost de vuit compassos curts i el segon de vuit compassos repetits, o sigui, setze compassos denominats llargs. En total, la sardana curta tenia vint-i-quatre compassos. Era, com es dedueix, una sardana massa rudimentària. La música era interpretada per un flabiol i un tamborí, un tible i una cornamusa. La sardana curta, músicament, estava escrita, com el contrapàs, en compàs de sis per vuit.

El fet que tingués vint-i-quatre compassos en total ha fet que s'hi volés veure el simbolisme de les hores del dia, sense cap altre fonament que ho podés confirmar perquè la seva història es perd en la foscor del temps.

La estructura de la sardana curta era molt simple: començava amb el preludi del flabiol i seguien els 8 compassos curts que es repetien, a continuació es tocaven els 16 compassos llargs. Seguidament es tocaven dues tirades més de curts i una de llargs, i s'acabava amb el contrapunt i repetició.

Curta, sardana (de Banyoles). Fins fa poc, concretament a l'any 1961, a Banyoles, el dia de Sant Antoni Abat es ballava una sardana curta per part dels pabordes (no podia entrar ningú més) de Sant Antoni.

Curts. L'estructura de la sardana es compon bàsicament de dues parts que es repeteixen diverses vegades: els curts i els llargs. Aquesta divisió afecta particularment la dansa, ja que els compassos musicals són sempre iguals. "*Tan els curts com els llargs -escriu Josep Pla- són formes musicals absolutament acabades, closes, decisives, en definitiva necessàries*". Els curts, musicalment, són la porta que dona als llargs.

En els curts, el ballador marca només els passos de dos en dos -oscil·lant d'esquerra dreta- i corresponent, cada un d'ells, a dos compassos. L'expressió curts té una especial significació per al qui compta la sardana, quan en la tirada de llargs, per buscar la justa repartició, ha d'advertir als altres dansaires que cal marcar "*un de curts*", o "*tres dosos*", d'acord amb el costum dels balladors, sobretot en l'estil selvatà.

Cada sardana inclou quatre tirades de curts, de les quals les dues primeres -tant en l'estil empordanès com el selvatà- es ballen seguides, a fi de que els dansaires puguin comptar-les degudament i establir el repartiment final. Així doncs, el nombre de compassos de les dues tirades serà sempre parell i comportarà un acabament amb un dos, a la mà que caigui (estil empordanès) o amb dos tresos (estil selvatà i

garrotxà), a la dreta o a l'esquerra. Les tirades tercera i quarta de curts es repartiran com s'indica a continuació, segons els estils:

Empordanès: Comença la tercera tirada a l'esquerra i acaba amb un dos o un tres -segons el nombre de compassos sigui parell o senar-, en el costat que vingui el compàs final. La quarta tirada comença en sentit contrari al que ha acabat l'anterior, o sigui, a l'esquerra si aquella ha acabat a la dreta i a la dreta si aquella havia acabat a l'esquerra. Cal remarcar que si el nombre de compassos de la tirada es parell, acabarà amb un dos i, si és senar, amb un tres.

Selvatà: Comença la tercera tirada a l'esquerra i acabarà, si és possible, amb un tres final a la dreta -excepcionalment ho farà a l'esquerra- si el nombre de compassos és senar, i amb dos trossos si es parell. Igualment que en l'estil empordanès, si la tercera tirada acaba a la dreta -com es regla-, la quarta comença a la dreta.

Vegi's el repartiment dels curts d'una sardana hipotètica i les diferències entre un altre estil en el quadre.

QUADRE 1		
Repartiment de curts d'una sardana que compta hipotèticament 27 compassos		
1a tirada	E - 2 - 1	Comença a l'esquerra (1)
	D - 3 - 4	
	E - 6 - 5	
	D - 7 - 8	
	E -10 - 9	
	D -11-12	
	E -14-13	
	D -15-16	
	E -18-17	
	D -19-20	
	E -22-21	
	D -23-24	
	E -26-25	
2a tirada	D -27-28	27 Compassos
	E -30-29	
	D -31-32	
	E -34-33	
E - 50-49	D -35-36	

D - 51-52	E -38-37	E -51-50-49
E - 54-53	D -39-40	D -52-53-54
Estil empordanès	E -42-41	Estil selvatà
54 compassos, suma de les dues	D -43-44	54 compassos, suma de les dues
tirades. Acaba amb un dos a	E -46-45	tirades. Acaba amb dos tresos a
l'esquerra.	D -47-48	la dreta.

- D -

Dansa. Equival a ball o acció de ballar. A la sardana se l'ha denominada indistintament ball o dansa. Ball, per la seva popularitat; dansa, perquè s'hi ha d'obeir les regles que comporta l'art de ballar la sardana, i no hi sardana si no es compleixen les normes que regeixen els passos i el seu repartiment, segons els compassos musicals, d'acord amb la correcció exigida per cadascun dels dos estils.

Dansaire. S'anomena així el que dansa o balla.

Desfer. Quan les parelles es deslliguen les mans perquè ha sonat el cop final i la dansa s'ha acabat, la sardana es desfà, en contraposició al fer, que és quan la dansa s'organitza. És l'expressió del vers de Maragall: "*...les danses que es fan i es desfan*".

Diada de la sardana. S'acordà l'establiment de la diada de la Sardana en les I Jornades Sardanistes celebrades a Montserrat el 23 de maig de 1959. És una jornada d'enaltiment de la nostra dansa i fou fixada per ser celebrada el diumenge anterior a la festivitat de la Mare de Deu de Montserrat.

Do. Primera nota de l'escala musical.

Dos. S'anomenen així (dos o dosos) dos passos, equivalents a dos compassos. La forma de ballar els curts és així: un dos a l'esquerra un dos a la dreta, successivament. També s'intercalen un dos o uns dosos - amb un màxim de tres-, al final dels llargs, quan el repartiment exigeix marcar dos punts o passos. Es diu curt parat, quan les exigències del repartiment en els curts obliguen a marcar només un dos final.

Dreta. Les expressions dreta o esquerra tenen una gran significació per als dansaires de la sardana, sobretot en el moment de fer la repartició, segons que l'estil en què es balla sigui l'empordanès o el selvatà. També la dreta és la mà que el ballador dóna a la seva

balladora i entre ells no pot entrar-hi cap altre ballador, a fi de no trencar la parella.

- E -

Empordanès, estil. Cal tenir en compte que encara que es parli de dos estils -l'empordanès i el selvatà-, la sardana sempre és la mateixa. Els anomenats estils es diferencien només en les regles del començament i del acabament i, per tant, en la també diferent exigència de repartiment.

Estil empordanès

.....

Preludi

Comença a l'esquerra.	1a tirada de curts. 2ona tirada de curts.	Es doblen per tal de comptar i acaben amb un dos.
Comença en sentit contrari al que han acabat els curts.	1a tirada de llargs. 2a tirada de llargs.	És doble, per tal de comptar i acaben amb un dos o un quatre.
Comença a l'esquerra.	3a tirada de curts. 4a tirada de curts.	Cada tirada acaba amb un dos si el compte total és parell o amb un tres si és senar.
Comença en sentit contrari al que han acabat els curts.	3a tirada de curts. 4a tirada de curts.	La tercera acaba amb un dos o un quatre, si el compte és parell, o amb un tres si és senar i al costat que vingui. A la quarta, s'ha de fer el repartiment que convingui per tal de que acabi a l'esquerra.

Contrapunt

Comença a l'esquerra.	6a tirada de llargs.	Acaba a l'esquerra i convé fer la repartició que correspongui.
-----------------------	----------------------	--

Entrar. Acció de prendre part a la dansa, quan aquesta ja ha començat. En fer-ho, el ballador o la parella balladora tindran molta cura de no trencar cap de les parelles que formen ja la sardana. per això, seguint la cortesia obligada per les lleis de la dansa, ho farà sempre per l'esquerra d'una de les parelles que ja esta en la sardana. Si no ho fes així, podria ser-li negada l'entrada per aquest punt, indicant-li que no pot trencar la parella.

Escala musical. S'anomena escala musical a la successió de sons disposats en ordre gradual ascendent i descendent. L'escala és la base i el fonament de tot el sistema de música i a ella es refereixen, sempre, els principis de tonalitat, melodia i harmonia. Consta d'una sèrie de set sons o notes diferents, en un registre més agut o més greu, segons sigui l'escala ascendent o descendent. Les notes o sons són: do, re, mi, fa, sol, la, si.

Esquerra. Expressió que, com la dreta, té importància entre els balladors de sardanes. Cal tenir en compte l'esquerra en els començaments i finals, i en la repartició, segons es balli en estil empordanès o selvatà. Igualment cal tenir en compte l'esquerra en tant que és el cantó del ballador pel qual s'ha d'entrar a la sardana per no trencar-la.

Estètica. La bellesa de la dansa, en general, és l'art d'un moviment en funció d'un espai i d'un temps. Per això la sardana és una dansa bella i la seva bellesa prové: a) del sentiment expressat pel ballador amb el seu gest. La tensió del cos amb els braços enlaire és una realitat estètica que s'expressa en forma activa, i b) de la pròpia rotllana de la sardana: forma geomètrica perfecta, oscil·lant d'acord amb un ordre dinàmic, compassat, rítmic: És la bellesa de l'ordre, d'un moviment dòcil a la llei. Per això va poder escriure Maragall que: "*la sardana és la dansa més bella de totes les danses*".

Estil. Estil, en la dansa, és aquella manera característica de ballar-la. En el cas de la sardana, el que s'ha convingut de denominar estil no afecta el pas o el moviment en sí, sinó únicament la diversa manera d'iniciar o acabar (a l'esquerra o a la dreta) cada una de les tirades i, sobretot, la manera de repartir-les. Així, doncs, els dos estils que avui conviuen -l'empordanès i el selvatà- es diferencien només en el que denominaríem les regles del ball. Els passos i el ritme del moviment sempre són els mateixos. La diferència entre els dos estils sembla que prové de les mateixes que existien en el contrapàs, que a l'Empordà acabava a l'esquerra, i a la Selva a la dreta, regla que ha heretat la sardana. el que no se sap és com es varen produir aquestes diferències ja en el contrapàs. Aquest serà un dels enigmes que, com el del origen de la sardana, acompanyarà la seva història.

Estructura. La sardana està constituïda bàsicament per dues parts principals -els curts i els llargs-, que es repeteixen diverses vegades i

que comencen i acaben a l'esquerra o a la dreta, segons les regles de cada estil. La música de la sardana s'inicia amb el preludi, toc de flabiol que introdueix a la dansa, però que no es balla. Entre les tirades quarta i cinquena i sisena de llargs, el mateix instrument toca els compassos que constitueixen el contrapunt, que tampoc no es balla. L'acord final és el senyal que la dansa s'ha acabat. La cobla interpreta tirades de curts i de llargs, per aquest ordre:

Preludi

- 1a tirada de curts
- 2ona tirada de curts
- 1a tirada de llargs
- 2ona tirada de llargs
- 3a tirada de curts
- 4a tirada de curts
- 3a tirada de llargs
- 4a tirada de llargs
- contrapunt
- 5a tirada de llargs
- 6a tirada de llargs

Etimologia. L'etimologia del nom sardana es perd en confusions a través de la seva història. Els filòlegs no s'han pas posat d'acord i no han trobat arguments prou convincents per a recolzar les grafies cerdana o sardana. Joan Coromines (*"Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana"*) opina que davant d'aquesta diversitat, l'única definició etimològica digna de consideració és la de identificació amb l'adjectiu ètnic del comtat i la comarca de Cerdanya, ja que si bé no s'han trobat documents que justifiquin l'existència de la sardana en aquella contrada, tampoc hi han proves contràries. Afavoreixen aquesta opinió J. Mainar i J. Vilalta, els quals opinen que donada l'existència d'una classe de contrapàs anomenat cerdà i atesa la familiaritat de la sardana amb el contrapàs existeix un marge a aquesta possibilitat. De totes maneres la cerdana o sardana anterior a mitjans del segle XIX, o millor, abans de la reforma i ordenació establerta per Pep Ventura i Miquel Pardàs, sembla que tenia molt poc a veure amb la sardana actual que és la que manté viu el calor popular de la dansa.

Sardana és, finalment, la grafia emprada avui i admesa per Pompeu Fabra (*"Diccionari General de la Llengua Catalana"*), Alcover i Moll (*"Diccionari Català, Valencià i Balear"*) i la Gran Enciclopèdia Catalana.

- F -

Fa. Nom de la quarta nota de l'escala musical.

Fer. És el verb que s'empra per indicar que es balla o es vol ballar la sardana ("*fem la sardana*", "*fan la sardana*", etc.); per això s'ha dit de la nostra dansa que es distingeix de les altres perquè es fa. Totes les altres, en general, es ballen simplement. La sardana però, és la que en ballar-la es va constituint, es va fent. Maragall va copsar-ho lúcidament: "*de totes les danses que es fan i es desfan*".

Fer és -segons Pompeu Fabra- donar existència, forma a alguna cosa, ajustant les seves parts o elements, transformant-se en una altra cosa. Així les parelles que dansen, ajuntant-se a les altres (donant-se les mans) constitueixen la sardana. El glosador Eugeni d'Ors va recolzar filosòficament la definició maragalliana, considerant que aquest fer, era essencial: "*Tota sardana es una composició. Els balladors, amb sos regulars moviments, componen un ritme, el creen. I com un ver ritme és una cosa definitiva, cada sardana un cop ballada, un cop feta, ja no pot morir*". Per aquesta mateixa raó de transcendència, d'Ors, rebutja després el concepte de desfer.

Fiscorn. Instrument aeròfon, o de vent i de metall, semblant a la trompeta però més gros i proveït de tres pistons, o cilindres. La seva tonalitat és en do.

Flabiol. És un instrument aeròfon, de flauta. El seu origen és molt antic i sorgí d'un ambient rústic. Està constituït per un canó de fusta, la longitud del qual oscil·la entre els 10 i els 35 cm. Té una embocadura i una sèrie de forats que poden manipular-se amb els dits o bé per mitjà de claus. Juga un paper important en la cobla des del seu començament. El preludi de la sardana va única i exclusivament al seu càrrec i només després de la seva execució comença la sardana. Toca el flabiol el mateix executant que el tamborí, i el manipula amb l'esquerra. La seva tonalitat es en fa.

Flama de la sardana. Foc que simbolitza la sardana i que la caravana trasllada amb tota solemnitat de la Ciutat Pubilla de l'any anterior a la que celebra el pubillatge, per tal que la pubilla elegida encengui el foc nou en el cremador instal·lat davant del monument que la localitat elegida exigeix a la Sardana.

Fora. Exclamació que generalment fa el que compta i porta la sardana per indicar als balladors l'acabament de la darrera tirada i, per tant, de la dansa. Així, segons cada cas del repartiment, pot dir: "*un tres i fora*", "*dos dosos i un tres i fora*" o simplement "*fora*", com a sinònim "*s'ha acabat*".

Fora aire. És passar de fer aire punteig normal.

Fora salt. És passar de fer salt a punteig normal.

- G -

Garrotxà, estil. Als dos estils tradicionals -empordanès i selvatà- s'hi uneix, el que, a la Catalunya Nord, s'ha convingut en denominar garrotxà, indicatiu de la procedència de la comarca de la Garrotxa. L'ha recollit, per primera vegada, la publicació de "*Sardanes*", editada pel Foment de la Sardana, de Ceret. Es tracta d'una variant, amb més exigència, de l'estil empordanès. El garrotxà comença cada tirada a l'esquerra i, tant en els curts com en els llargs, acaba sempre amb un tres. Els llargs, obligatòriament han d'acabar a l'esquerra. Pel repartiment serveixen les mateixes regles aplicables dels estils empordanès i selvatà.

Geografia. Abans de 1850, data en la que Miquel Pardàs, amb el seu "*Método per aprendre a ballar la sardana llarga*" dona fe de l'existència de la sardana tal com la coneixem ara, es dansava la sardana curta en un àrea geogràfica limitada a les comarques del Roselló, l'Empordà i la Selva. Fou després de la nova estructura de la música i de la cobla realitzada per Pep Ventura que la sardana llarga s'anà expandint. Nascuda a l'Empordà, passà a la Selva -per Sant Feliu de Guíxols, escriu Pla- i d'aquí, a poc a poc, guanyà Barcelona, com s'explica en l'article d'història, i s'estengué després arreu de Catalunya, fins a convertir-se en la dansa nacional dels catalans. Avui, segons el manifest de la Sardana en el text aprovat pel Consell directiu de l'Obra del Ballet Popular (1972), "*la ballen a més, en terres de València on es parla català i a les illes Balears, a Andorra, als Pirineus Orientals (França) i a l'Alguer (Itàlia). També es balla a Madrid (a la "glorieta de la sardana" del Parque del Retiro) i a altres ciutats d'Europa i d'Amèrica on s'agrupen catalans*".

Germanor, sardana de. Els concursos de sardanes acaben amb la sardana de germanor, en la qual tots els dansaires de les diverses colles que han pres part en el concurs ballen una gran sardana única. És com l'abraçada de germanor -d'aquí el nom- entre els sardanistes després d'haver rivalitzat en les sardanes de lluïment i revessa.

Gest. El moviment que realitza el ballador, expressiu del llenguatge de la dansa i que correspon al ritme sentimental d'aquesta, és el que es denomina gest. El gest del sardanista es manifesta en el punteig, el moviment del cos seguint el compàs de la música i els braços que, abaixats o alçats acompanyen el moviment natural d'aquell. En el gest està basada l'estètica de la dansa.

Gralla. Instrument de vent, aeròfon, antic, semblant al clarinet i construït de fusta. Formava part de les antigues cobles, juntament amb la cornamusa, el flabiol i el tamborí. Avui pràcticament en desús, només es utilitza pels castellers.

- H -

Harmonia. Harmonia és sinònim d'ajust o coordinació. Musicalment, és l'art de combinar notes per formar acords o combinacions simultànies de dues i més notes.

Història. Encara que el nom sardana, com a dansa, es troba ja escrit en documents de mitjans del segle XVI, la sardana tal com la coneixem ara és relativament moderna. No tenim notícies exactes de com era el ball de la sardana, malgrat el seu antic origen o com eren ballades les que citen els documents del segle XVI al XIX. Si sabem, en canvi, que encara en el segle XIX, juntament amb el contrapàs es ballava la sardana curta, que va desaparèixer just en el moment en que la sardana dita llavors llarga, o sardana actual, es va imposar popularment. La sardana, com a dansa dels catalans, s'inicia amb la reforma de la cobla i de l'estructura musical que realitza Pep Ventura en la dècada dels anys 1840 a 1850.

Efectivament, durant aquesta dècada, podem dir que es crea la sardana. encara que ens és poc coneguda la vida de Pep Ventura en aquests anys, ens atrevim a afirmar que era per ell una època de gran activitat. És quan s'interessa per reformar i donar empenta a la cobla; quan coneix a Antoni Turon de Perpinyà i amb ell dissenyen la nova tenora, instrument que situa com a eix central de la renovada ordenació musical; quan allarga la sardana curta, salvant-la de l'apatia en què sembla es trobava, per crear la sardana actual, i quan els primers sardanistes s'hi entusiasmen fins el punt en que Miquel Pardàs pot donar a l'impremta, encara que breu, el seu primer tractat del ball de la sardana: "*Método per aprender a ballar la sardana llarga*".

És a partir de 1850 en què Miquel Pardàs publica el seu "*Método*" que la sardana comença a donar-se a conèixer. Tres anys més tard (1853) és Josep Junquer i Lloveras el que publica un altre "*Método para aprender a bailar sardanas largas*". Mentre, en el programa de les Festes de Santa Creu de Figueres de l'any 1850 ja s'anunciava que "es ballaran les danses del país anomenades sardanes llargues".

La sardana va fent el seu camí. L'any 1859 es constitueix la cobla "*La Ampurdanesa*" i el mateix any Clavé estrena "*Lo pom de flors*" i obté un gran èxit i l'aire de sardana amb que està composta la cançó:

"sonen les gralles airosa cerdana pren cada nina un pastor per company".

A partir de 1860 la sardana es propaga a Barcelona. La cobla de Pep Ventura és invitada a participar a la festa que se celebra a Montserrat en ocasió de la visita de la reina Isabel II. A aquests actes hi va també Miquel Pardàs junt amb els altres dansaires per ballar la sardana. El mateix any, Pep Ventura estrena la sardana "*Arri Moreu*" que mereix una gran popularitat.

Semblantment la sardana s'anava expandint per les contrades de l'Empordà i La Selva i a través d'elles arreu de Catalunya. A Santa Coloma de Farners, l'any 1856, durant la Festa Major es ballava el

contrapàs i la sardana i també hi ha notícies que l'any 1870 les sardanes eren ballades a Banyoles, Besalú, Olot, Palamós, Tordera, etc.

En el quadre cronològic del desenvolupament de la sardana que figura a continuació, queden registrats els esdeveniments més importants relacionats amb la sardana i d'ells es dedueix la seva penetració en la vida ciutadana de Barcelona.

Quadre cronològic

L'arxiu municipal d'Olot conté el llibre "*Liber consulatus*" on es descriuen els afers municipals de l'època des l'any 1520 al 1563. Quan s'obre aquest gros llibre, el dia 5 d'agost del 1552, es llegeix la cinquena conclusió que determinaren els cònsols apareix:

"Item concluderunt et determirunt que's prohibisca lo ball de la sardana y altres balls deshonestes; y que sobre assò seran donats protests y requestats alls oficials realls; y que los consells y fassen les provisihons y forces necessàries; y que no's permeta en temps de Carnestoltes ni altres dies la son son".

El 22 de maig del 1573, el bisbe gironí prohibeix els abusos fets a la catedral i a les esglésies on els joglars cantant "*cançons deshonestes e ballant sardanes*".

L'any 1575 a causa dels abusos comesos durant les festes del Corpus Cristi es prohibeix ballar la sardana dins els temples.

A Vic, en el 1596 es disposa "*sota pena d'excomunió major, aplicada al moment, de tocar de dia i de nit per les places, ciutats, viles i llocs allò que vulgarment se'n diuen cerdanes*".

Al 22 d'agost de 1610, a Igualada determina "*item determin dit honorable consell que no's ballen de aquí al devant en la plassa serdanes per ser ball deshonest, y que de ninguna manera se balle en divendres, attés que en semblant die prengué mort y passió nostre senyor Déu Jesuchrist per nostra salut y remey, y que no's balle sinó de die y no de nit, y assò per a llevar tots abusos*".

Al 1616 en una relació de festes de carnestoltes a Barcelona.

Al 1625 en una relació de festes a Barcelona amb motiu del naixement d'una infanta i de la diada de Sant Jordi.

Al 1647 en les festes a Barcelona amb motiu del bateig del fill del Virrei.

Al 1660, sarau en el Palau del Rei de Barcelona i un altre a casa del diputat militar Joan Grimau.

Al 1661, sarau en el Palau de la Comtessa de Barcelona.

Al 1668 en les festes de la visita de Duc de Florència.

Al 1717, són privades totes les danses que el poble ballava, sense esmentar-ne cap específicament, durant la Nit de Nadal, a causa dels abusos comesos.

Una embranzida forta s'obté quan les sardanes figuren en el programa de les festes de la Mercè de Barcelona. En el programa de les festes de 1871 els "*empordanesos ballen sardanes llargues al so de la cobla*" i a l'any 1872 hi figura la cobla de Pep Ventura "*tocant*

contrapassos, sardanes llargues i altres balls”, mentre als jardins de l’exposició de Belles Arts, la música d’Artilleria interpreta la sardana de Pep Ventura “*Lo toch d’oració*”.

No sempre fou fàcil el camí de la sardana. al llarg del segle XIX ja sofreix entrebancs i persecució segons el règim polític que governa. En època de la primera República és favorablement rebuda i adquireixen triomfal acceptació les cobles de Pep Ventura i d’en Cardoneda que estrenen conjuntament “*Per tu ploro*”.

Contribueix enormement a l’establiment de la sardana a Barcelona l’Associació d’empordanesos, que organitzen ballades de sardanes en diversos llocs, la fundació de l’Orfeó Català, que dedica especial atenció a la música popular catalana i l’estrena al gran teatre del Liceu de l’òpera “*Garin*” del mestre Tomás Bretón en la que figura una sardana que el dia de l’estrena va tenir que ser repetida tres vegades per la gran insistència del públic.

Un cop guanyada Barcelona, la difusió de la sardana a la resta de les comarques catalanes va ser considerable. Per això la sardana entrava amb bon peu en el segle XX, en el que assoleix, malgrat els corresponents alts i baixos que tota cosa humana comporta i els avatars polítics exigeixen, l’èxit que fins avui l’acompanya.

Horitzontal, sardana. És la manera, diem, antiga de ballar la sardana i que correspon a la primera etapa de la nostra dansa, aquella en la que la tenora de Pep Ventura semblava que “*s’hi adormia*”, en contraposició a la vertical, imposada després de l’aparició de les sardanes de Juli Garreta. Josep Pla, que ha escrit pàgines admirables i precises sobre la sardana, descriu la manera horitzontal de ballar-les com aquella del seu temps, en què “*s’arrossegaven utilitzant un ritme en l’oscil·lació de les espatlles ple de sonsònia, picant els peus amb una certa soma*”...“*els braços s’alçaven només fins a mig aire i hom donava un sacsejament a les espatlles una mica esfottrassat*”, “*llavors es corria més*”. Les dues formes, però, “*conservades en el seu punt just, tenen les seves excel·lències*”.

- | -

Instruments musicals. Són aquells aparells o dispositius que han estat projectats i construïts per obtenir sons musicals. Tals instruments, per diversos procediments, cada un d’ells produeixen vibracions que transmeses a través de l’aire arriben als oïdes humans. Les diverses classes d’instruments, per les seves pròpies característiques, donen diferents varietats de timbres, la sincronització dels quals constitueixen l’harmonia de la música per ells obtinguda. Existeixen moltes classificacions d’instruments musicals. Limitem a donar aquí els noms que dintre la classificació general comprenen els instruments que avui constitueixen la cobla:

Membranòfons: que sonen gràcies a una membrana tensa, percutida per un altre element (el tamborí).

Aeròfons: que sonen gràcies al vent. A la vegada poden subclassificar-se:

De llengüeta de canya (tible i tenora).

De metall (trompeta, fiscorn i trombó).

De flauta de pic (flabiol).

Cordòfons: que sonen gràcies a la vibració de les cordes, a l'ésser activades per un arquet (contrabaix).

- L -

La. Nom de la sisena nota de l'escala musical.

Llarga, sardana. És la que avui és coneguda pròpiament com a sardana. És la sardana per antonomàsia. S'anomena així per contraposició a la sardana curta.

Llargs. La diferència entre els curts i els llargs en la sardana és convencional, ja que la música marca sempre els compassos de la mateixa durada. En els llargs, els balladors oscil·len d'esquerra a dreta i de dreta a esquerra, marcant els passos de quatre en quatre, que corresponen al mateix grup de compassos. Per això els llargs s'anomenen quarts, quan en l'estil empordanès es permet acabar així - amb un quatre- la tirada de llargs. Encara que curts i llargs són formes absolutament acabades, "*la substància de la sardana*" -escriu Pla- es troba en els llargs. Cada sardana inclou sis tirades de llargs, de les quals les dues primeres -tan en l'estil empordanès com en el selvatà- es ballen seguides, a fi que els dansaires puguin comptar-les convenientment i establir-ne el repartiment. El nombre conjunt d'ambdues tirades serà, doncs, sempre parell i comportarà un acabament amb un dos o un quatre, al costat que caigui, en l'estil empordanès, o amb dos tresos, sempre a la dreta, en l'estil selvatà. Les tirades tercera, quarta, cinquena i sisena de llargs, es reparteixen com s'indica a continuació:

Empordanès: Comença la tercera tirada a l'esquerra i acaba amb un dos o un quatre, si el compte total de la tirada és parell, o amb un tres si és senar, al costat que vingui, segons el repartiment més curt. La quarta tirada comença en sentit contrari al que ha acabat l'anterior, però ha de acabar obligatòriament a l'esquerra i per tant s'ha de fer el repartiment que convingui per complir amb aquesta regla.

Selvatà: Comencen la tercera i quarta tirades a l'esquerra i acaben a la dreta, sempre amb un tres, (per això podrà marcar al final dosos i tresos, mai en nombre superior a tres de cadascun). La cinquena i sisena tirada després del contrapunt, comencen i acaben a la dreta i s'ha d'establir la repartició adient per tal d'aconseguir-ho, sense que mai - com s'ha dit- es pugui marcar més de tres dosos o tres tresos.

Lleis de la sardana. La sardana també te les seves regles, que el temps i l'exigència de la mateixa dansa han anat imposant. Són regles independents de la música i de la dansa en si i afecten, bàsicament, a la formació i manteniment de l'ordre de la sardana:

1a. A la sardana s'hi admet a tothom que sàpiga ballar-la, sense distinció de "*sexe, edat, raça, nacionalitat, instrucció, manera de pensar, classe social ni posició econòmica*" (Manifest sardanista, recollint l'article 2 de la Carta de Declaració dels Drets Humans de l'ONU, 1948). La sardana és una dansa democràtica.

2a. Per formar part de la sardana s'ha de saber com a mínim, marcar els punts. (És un deure de cada ballador -que té el dret d'admissió a la rotllana- no destorbar als balladors que democràticament l'han acceptat).

3a. La sardana s'ha de ballar amb naturalitat. Aquesta és la norma que ha de regir la nostra dansa, que té per base la popularitat.

4a. A la sardana hi pot entrar tothom encara que s'ha de procurar formar parella (ballador i balladora). L'home donarà sempre la mà dreta a la dona que té per parella o viceversa.

5a. Quan la rotllana està constituïda, la persona o la parella que hi entri ho farà per l'esquerra d'un ballador o per la dreta d'una balladora, a fi de no trencar la parella.

6a. Cada ballador seguirà el compàs i el ritme de la dansa d'acord amb l'exigència musical de la sardana, seguida pels demés dansaires de la rotllana.

7a. La unitat de la sardana, un cop constituïda, no pot estar subjecte al caprici. Per això cap ballador deixarà la dansa fins que s'hagi marcat l'acord final, a no ser que alguna exigència precisa ho aconselli.

Lluïment, sardana de. És aquella sardana en la qual, en els concursos, les colles de balladors mostren, a la vista del públic en general i del jurat en particular, el seu saber sardanístic, posant de manifest la justesa en el repartiment de la dansa i l'estètica del gest en ballar-la.

- M -

Majordoma, sardana de la. S'anomena així a la primera sardana que es balla el dia del Roser, a Sant Martí del Clot de Bianya. El nom prové de l'honor que es donava a la majordoma de la rectoria.

Mans. Encara que la sardana es balla pròpiament amb els peus, les mans també juguen en la dansa. Els balladors s'agafen amb les mans formant parella, que a la vegada s'uneix amb les mans a les demés parelles, per formar totes juntes la rotllana. La mà dreta és la que el ballador dona a la balladora, mentre aquesta li dona l'esquerra. Només donant-se les mans es fa la sardana: "*Es la dansa sencera d'un poble que estima i avança donant-se les mans*".

Melodia. És aquella successió de sons ordenats i relacionats entre si, de tal manera que ofereixin un sentit lògic i siguin comprensibles musicalment. La melodia neix de la inspiració de l'artista que la crea i expressa el seu sentiment i la seva emoció en termes musicals. La primera condició que ha de tenir la melodia - escriu Pla- es que sigui intel·ligible i ben dibuixada.

Mi. Nom de la tercera nota de l'escala musical.

Mig compàs, sardana de. S'anomena així la sardana en què, per exigències de composició, alguna tirada, bé de curts o bé de llargs, comença o acaba amb una fracció de compàs. Això és, perquè el fragment de compàs està dedicat al silenci. El ballador llavors troba la dificultat d'ajustar-se a la música i per això ha de tenir present que en el primer pas, i per tant el primer comptar de compàs, ha de començar en el moment de sonar el primer temps accentuat.

Missatge. El dia de la proclamació de la Ciutat Pubilla de la Sardana, s'adreça un missatge al món sardanista, generalment elaborat per una personalitat rellevant del món literari, artístic o cultural, més o menys vinculat al fet sardanista.

Moviment. En un sentit musical s'entén per moviment la fixació del valor de la unitat de temps.

És l'acció per la qual una persona canvia de lloc respecte a la seva posició inicial. Com es comprèn, el moviment és essencial en la dansa. En la sardana, concretament, els balladors marquen els passos amb uns moviments de peus. Cada pas equival a un compàs musical. Així doncs, el ballador haurà de fer tants moviments de peus, marcant el pas de la dansa, com compassos compta cadascuna de les tirades de curts i de llargs. Els passos es marquen en sèries de dos (en els curts) o en sèries de quatre (en els llargs), d'esquerra a dreta o de dreta a esquerra. Aquest moviment, que és el que constitueix el ritme de la dansa, es transmet igualment al cos i als braços del ballador, els quals segueixen també, amb continguda elasticitat, el moviment rítmic que exigeix la música, ara marcant o bé saltant. El moviment dels passos d'esquerra a dreta o de dreta a esquerra imprimeix a la vegada un moviment oscil·latori a tota la rotllana, que és el que dóna atractiu rítmic, dintre la col·lectivitat de dansaires que formen la rotllana de la sardana i constitueix la seva base essencial: "*l'ampla rodona que els va agermanant*" (Maragall).

Música. La música de la sardana té el ritme binari de dos per quatre, alternant, a vegades, amb el de sis per vuit. Això li dóna un aire característic propi, el que fa que sigui, com escriu Pla, "*una música per a ballar, absolutament ordenada, acabada...*".

L'origen de la música de la sardana moderna, que es constituí i desenvolupà, a mitjans del segle XIX, s'ha de buscar entre els músics coetanis de Pep Ventura i, sobretot, en l'impuls que aquest donà al llarg

de la seva vida. És una època que no es pot pas separar del context musical d'aquells moments en què la influència del melodisme italià havia estat ben acollit pels afeccionats a la música del país. L'obra de Ventura no es va poder pas sostreure d'aquella influència, que en un cert grau va marcar la seva obra. També l'obra de Clavé, que va aconseguir ben aviat una popular adhesió, va deixar la seva empremta en la música de Ventura. Però en aquest va trobar la deu de la seva inspiració, fou els cants populars de la terra. Per això va produir una música d'un gran colorit melòdic, potser d'estructura simplificada, però rica en troballes rítmiques. Va saber treure de la cobla, reordenada per ell mateix, tota la gamma de possibilitats.

Seguiren l'obra iniciada per Pep Ventura compositors de sardanes que contribueixen a donar impuls a la nostra dansa: Joan Carreras i Degàs (1823-1900), Bonaventura Frígola i Frígola (1835-1875), Albert Cotó i Fita (1852-1906), Antoni Agramont i Quintana (1858-1906), Pere Rigau i Poch (1868-1909), etc.

Cada compositor imprimeix en les seves sardanes les característiques pròpies de la seva inspiració. No obstant, s'han vingut distingint dues tendències: 1a. La popular, continuadora de la línia iniciada per Pep Ventura i representada per Vicenç Bou i Geli (1886-1962) i Josep Vicens "Xaxu" (1870-1956) i 2a. La de exigència de l'obra ben feta: construïda, continguda, representada per Josep Serra i Bonal (1874-1939) i Joaquim Serra i Coromines (1907-1957), entre altres.

Després vénen les grans personalitats musicals, representatives de la música de Catalunya, les quals també fan la seva valuosa aportació a la sardana, atrets per les possibilitats que ofereix el conjunt instrumental de la cobla: Enric Morera, Joan Manén, Francesc Pujol, Sancho Marraco, Antonio Pérez i Moya, Joan Lamotte, Eduard Toldrà, i per damunt de tots Juli Garreta, seguit de Pau Casals, i tot un esplet de compositors que s'ha anat ampliant i renovant en el decurs dels anys, fins arribar al moment actual, en què la producció sardanista està assegurada.

- N -

Nom. El nom, com l'etimologia de la sardana, es perd en confusions a través de la història. Ni la dansa, ni la seva denominació sabem exactament quan aparegueren. La primera dada recollida de tal denominació es un document del Consell de la Universitat d'Olot, lliurat l'any 1552 i pel qual es prohibeix ballar sardanes. A l'any 1573, Antonio de lo Fraso escriu cerdana, mentre el mateix any, el bisbe de Girona, Benet de Tocco, al prohibir també el ball en el temple. Una disposició sinodal dictada a Vic, el 1596, en el mateix sentit, escriu cerdanes; i un romanç popular de Miquel Ribes, de Granollers, escrit el 1616, diu: "*fent la sardana i lo ball pla tots mà per mà*".

Consta que en una festa celebrada el 1625 a la casa senyorial d'en Francesc Grimau es ballaren diverses danses i la cerdana, a la que hi

entraven tots els que cabien. L'any següent, en una solemnitat celebrada al Palau de la Diputació, també es dansa la sardana segons el testimoni de la composició que d'ella es va escriure: "*Alli el galán pretendiente tuvo el sol tan de su mano, que al son de la sardanilla hizo dar vueltas al carro*".

Covarrubias també escriu cerdana, al segle XVII, afegint que era considerada dansa de moda, introduïda als saraus aristocràtics i al palau reial. El propi Lope de Vega en la comèdia "*El maestro de danzar*", escriu: "*Que danzaas? - la Cerdana*". I un alumne del seminari de Nobles de Cordelles, de Barcelona, al citar les danses apreses, vers 1700, cita també la cerdana.

Sembla que en un temps la sardana era considerada un ball senyorial o almenys distingit, per contrast a la popularitat del contrapàs o de la que té ara la sardana. Així ho insinua una de les estrofes dels goigs humorístics de Santi Salvi, recollits del monestir franciscà de Sant Miquel de Cladells, avui terme de Santa Coloma de Farners: "*per nosaltres (els frares) la sardana, pel guardià el contrapàs*".

L'alternança en l'ús d'aquestes dues grafies continua fins en època molt recent. Així, el mateix Joan Maragall, en la primera versió, de l'any 1892, de la seva famosa poesia dedicada a aquesta dansa, la titula "*La cerdana*", si bé en la segona versió, de 1898, la rectifica per "*La Sardana*".

Finalment s'ha imposat el nom de sardana, malgrat aquestes diferències i el que s'exposa en l'article de l'etimologia.

- O -

Obligada, sardana. És aquella en la música de la qual hi ha un instrument protagonista, per damunt dels altres que componen la cobla. Segons sigui aquest instrument dominant, la sardana serà obligada de tenora, de tible, de fiscorn, de flabiol, etc.

Origen. S'han establert i s'ha especulat molt sobre l'origen de la sardana, sense que s'hagi pogut trobar cap dada que l'aclareixi. Tothom està d'acord però en que la dansa circular, ballada en col·lectivitat es d'origen molt primitiu, segurament prehistòric.

El nom de sardana, com es pot veure en l'article corresponent apareix per primera vegada al segle XVI, això no vol dir que molt abans no es ballés una dansa semblant a la que avui coneixem per sardana, però la seva descripció no ens ha arribat i ben segur que es tractava de un ball, possiblement emparentat amb la nostra dansa, però ben diferent del que coneixem avui. La sardana actual, la que ara es balla, és la que comença amb Pep Ventura i Miquel Pardàs, amb els quals s'inicia pròpiament la història de la sardana.

- P -

Parat, punt. Parar es deturar el moviment. Així, es diu que un dos o un quatre és parat quan aquest és el final d'una tirada, que segons l'estil empordanès pot acabar així. Aquest és un punt que no existeix en l'estil selvatà ni el garrotxà ja que en ells no s'admet més que el final de la tirada amb un tres.

Parell. S'anomena parell un conjunt de dues coses homogènies, o també, el nombre divisible per dos. Així, en la sardana, es diu que acaba en parell -o que ve parells- quan el nombre de compassos d'una tirada és divisible per dos. En aquest cas, el repartiment comportaria un acabament amb un dos o un quatre, si es dansa en l'estil empordanès, i amb dos tresos si es dansa en l'estil selvatà.

Parella. En terminologia sardanista s'entén per parella el conjunt de dues persones, un home i una dona, disposats a entrar a la dansa. També es diu parella de cadascun dels components d'aquesta. Així el ballador o balladora dirà del seu company o companya, que és la parella. Encara que, en la sardana, hi pot entrar tothom, en general, és una dansa que es balla amb parella. Aquest és el concepte del mateix Maragall, en parella: *"Seguint les lleis del ball de la sardana, sempre l'home donarà la dreta a la seva parella femenina. És una mostra de cortesia que exigeix la dansa. Per això, en el moment d'entrar a la sardana, cada parella -o cada persona individual, que també s'admet-ho farà de tal manera que no trenqui la parella que ja està en la dansa. Així, doncs, haurà de fer-ho sempre demanant d'entrar per l'esquerra de l'home per tal de no trencar la parella que forma amb la dona que dansa a la seva dreta. Si no ho fa així pot negar-se-li l'entrada, indicant-li que ho faci correctament"*.

Particel·la. Part de la partitura d'una sardana corresponent a un determinat instrument.

Partitura. Paper pautat en el qual figuren les notes musicals de totes les parts de la composició d'una sardana, escrites una sota l'altra, de manera que coincideixin els diversos compassos.

Parts d'una sardana. Qualsevol sardana es divideix en deu parts, que es diuen tirades. De les deu tirades d'una sardana, n'hi quatre de curts i sis de llargs. Totes les tirades de curts i de llargs són iguals entre elles.

Les deu tirades d'una sardana tenen sempre el mateix ordre: dues de curts, dues de llargs, dues de curts i quatre de llargs. Les dues darreres tirades de llargs van separades per unes notes de flabiol.

Una tirada consta d'un nombre de compassos determinat. Per exemple, una sardana pot tenir 33 compassos en cada tirada de curts i 75 en cada tirada de llargs. Diem llavors que aquesta sardana tira 33 per 75.

Les dues primeres tirades de curts i les dues primeres de llargs estan unides i es ballen seguides sense interrupció. Les separacions entre tirades volen dir que ens hem d'aturar i quedar amb els peus junts.

Les dues darreres tirades són anomenades sovint contrapunts i es distingeixen perquè la cobla fa una parada més llarga alhora que el flabiol fa una petita tonada.

Pas. És el moviment de peus que realitza el ballador equivalent a un compàs de la música. Aquell, per tant, haurà de marcar tants passos (o també punts) com compassos musicals executa la cobla. Segons el nombre de passos que la música exigeix al que balla, aquest haurà de realitzar dos passos (dosos), tres passos (tresos) o quatre passos (quatres).

Plaça, instrument de. Nom típic als instruments de la cobla.

Peus. No hi ha cap dubte que en qualsevol dansa són les extremitats inferiors les que actuen imprimint a tot el cos el moviment propi de la dansa. En la sardana, el joc del peus és essencial perquè amb ells es marquen els punts o passos que han de seguir el compàs de la música.

Portar. No tots els balladors saben comptar els compassos de la sardana i procedir després al seu repartiment segons les lleis de cada un dels estils. No són per això menys bon balladors que els altres. Els que no saben comptar i repartir s'han de confiar a qui porta la sardana. Portar la sardana és, doncs, comptar-la i repartir-la, advertint a els altres balladors, dels passos a realitzar per tal d'aconseguir acoblar la dansa a la música i acabar ambdues en justa sincronització (treure la sardana). Qui porta la sardana adverteix amb un avís (baixant els braços, fent una estreta de mà, o bé de viva veu) dels passos a fer per treure-la.

Posició. La posició es la forma o manera d'estar parat el ballador immediatament abans de començar la dansa o en els moments de descans o silenci musical (durant el contrapunt). La posició correcta és la que manté el dansaire, dret, amb els peus lleugerament junts i els braços abaixats i discretament separats del cos pe donar la mà dreta a la parella -si es tracta d'un home- o l'esquerra -si és una balladora-. A partir d'aquesta posició s'inicia el moviment de la dansa.

Preludi. Són els compassos que executa el flabiol i que serveixen d'avís per començar la dansa. Els sardanistes es preparen amb atenció per no perdre el primer compàs de curts amb què comença pròpiament la sardana, així que acaba el flabiol i sona un sol toc de tamborí. S'anomena també entrada o "*introit*".

Prima. Nom amb el qual es coneixia antigament el tible.

Punt. És la forma en què el ballador marca el pas de la dansa, d'acord amb el compàs de la música que executa la cobla.

Punt d'espera, sardana de. La descriu Aureli Capmany d'aquesta manera: *“quan la música calla durant un cert temps, en una o altra tirada o en totes dues, però el ballador ha de marcar els passos prescindint d'aquell silenci, la sardana s'anomena de punt d'espera”*.

Punt lliure. Joc de peus en el que el punteig tradicional és substituït per una manera afiligranada de marcar els punts, sense deixar de seguir el compàs ni mantenir la rotllana. El sardanista posa de manifest les habilitats del bon dansaire.

Puntejar. Acció de marcar el punt o pas de la dansa. Puntejar la sardana és en el que consisteix pròpiament la dansa. Maragall en el seu poema *“La sardana”* així ho constata: *“Les fadrins, com guerrers que fan via ardits la puntegen; les verges no tant”*.

- Q -

Quatre. Es diu quatre -o quates-, de quatre passos o punts, equivalents a quatre compassos musicals. La manera de ballar els llargs és així: un quatre a l'esquerra i un quatre a la dreta i així successivament. També es diu quatre parat, quan aquest és el darrer de la tirada.

- R -

Re. Nom de la segona nota de l'escala musical.

Registre. Es diu registre al timbre que els instruments ofereixen segons els sons per ells emesos. Segons corresponguin a la regió greu, a la del centre o a l'aguda, el registre serà greu, mig o agut.

Regla. És la manera que regeix el ball de la sardana. Es confon amb l'estil, ja que les diferències entre l'estil empordanès i l'estil selvatà es distingeixen per les regles que fixen els començaments i finals de les tirades, i per tant, del seu repartiment.

Repartició. És l'acció de repartir que realitzen els dansaires en general, però especialment es diu que reparteix el que porta la sardana.

Repartiment. Acció de repartir que realitza el dansaire i especialment el que porta la sardana.

Repartir. S'anomena repartir la sardana a la distribució que fa el que compta els compassos (convertint-los en passos), per tal d'aconseguir que cadascuna de les tirades de curts i llargs acabin d'acord amb les regles establertes per cadascun dels dos estils; empordanès i selvatà. El comptar i repartir ho fa el ballador que porta la sardana, mentalment. En realitat cada dansaire deuria fer-ho, com diu Maragall: "*tots van els passos i compassos comptant*". Per repartir es faran les combinacions que calguin amb dosos, tresos i quates, tenint en compte: a) que l'estil empordanès reparteix de la manera més senzilla, ja que no té exigències d'acabar a l'esquerra més que en les tirades 4a, 5a, 6a i b) que l'estil selvatà no admet acabament amb un dos o un quatre, sempre han d'acabar amb un tres, i en el repartiment no es poden establir més que tres dosos i tres tresos, com a màxim.

.....
R E P A R T I M E N T
.....

S'indiquen en aquest quadre, de manera sintètica, els repartiments que haurà de realitzar el ballador en les diverses tirades i en cadascun dels estils.

Cal tenir en compte abans d'entrar en el detall, els següents advertiments:

- 1) En la sardana no es poden marcar més de quatre punts ni menys de dos. Entre els conjunts, doncs, de dos, tres i quatre passos -o punts- s'ha de calcular el repartiment.
- 2) L'estil empordanès admet major llibertat en els acabaments, els quals poden ser justificats amb dosos, tresos i quates.
- 3) L'estil selvatà és molt estricte i només accepta acabaments en tres.
- 4) En qualsevol cas, en el repartiment de llargs -en el de curts no fa el cas- no es poden marcar més de 3 dosos i 3 tresos.

ESTIL EMPORDANÈS
.....

Comença la 1a tirada a l'esquerra i es compta seguidament la segona, per tal de doblar el nombre de compassos i poder calcular l'acabament que serà sempre amb un dos -ja que el nombre de compassos serà parell- a la direcció que vingui.

Comencem en direcció contrària a la qual han acabat els curts i les tirades es ballen també seguides. El total de compassos pot ser:

- múltiple de 4, amb el qual acabarà amb un quatre al cantó que vingui, o
- múltiple de 4 o més 2 i, per tant, acabarà amb un dos, també al costat que vingui.

Comencem en direcció contrària a l'acabament de la tirada anterior i pot acabar:

- amb un dos, si el compte de compassos és parell, o
- amb un tres, si és senar, sempre al costat que vingui.

Comença en direcció contrària a l'acabament de la tirada anterior i pot acabar allà on vingui segons els compassos.

- si són múltiple de 4, acabarà just amb un quatre.
- si són múltiple de 4 més 3, acabarà amb un tres.
- si són múltiple de 4 més 2, acabarà amb un dos.
- si són múltiple de 4 més 1, es farà el repartiment 5, o sigui, un dos i un tres.

Comença en direcció contrària a l'acabament de la tirada anterior i ha d'acabar

obligatòriament a l'esquerra segons les regles del repartiment.
(Després del contrapunt). Es ballen separatament. Comencen a l'esquerra i han d'acabar obligatòriament també a l'esquerra.

Per les tirades 4a, 5a i 6a de llargs, cal tenir en compte les següents regles de repartiment

Regles de repartiment (1)

.....

De 2: Si el ballador es troba a la dreta i li falten dos punts per acabar, ha de marcar un dos i acabarà a l'esquerra.

Si el ballador es troba a l'esquerra, ha d'agafar quatre punts anteriors i fer el repartiment de 6, això és, marcar 3 dosos.

De 3: Si el ballador es troba a la dreta i li falten tres punts per acabar, marcant-los acaba a l'esquerra.

Si el ballador es troba a l'esquerra ha d'agafar els 4 punts anteriors i fer el repartiment de 7, això és 2 dosos i 1 tres.

De 4: Si el ballador es troba a la dreta, marcant 1 quatre acaba just.

Si el ballador es troba a l'esquerra, haurà de marcar 2 dosos.

De 5: Si el ballador es troba a la dreta, haurà d'agafar els 4 anteriors i fer la repartició de 9.

Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà 1 dos i després 1 tres.

De 6: Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 3 dosos.

Si el ballador es troba a l'esquerra, farà 2 tresos o bé repartició de 2.

De 7: Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 2 dosos i 1 tres.

Si el ballador es troba a l'esquerra, farà 1 quatre i 1 tres.

De 9: Si el ballador es troba a la dreta marcarà 1 quatre i després farà la repartició de 5.

Si el ballador es troba a l'esquerra, farà 3 dosos i 1 tres.

ESTIL SELVATÀ

.....

Comença la primera a l'esquerra i es compten i ballen seguides. Han d'acabar amb un tres.

Per això haurà de fer repartició de sis (marcant 2 tresos).

També comencem a l'esquerra o al costat contrari al que han acabat els curts i han d'acabar a la dreta amb un tres. Es compten seguides i

s'haurà d'aplicar el repartiment que convingui segons les regles.

Es ballen independents. Comencen a l'esquerra i acaben a la dreta i es tindran en compte els repartiments que segueixen.

(Després del contrapunt). Comencem i acabem a la dreta i cal tenir ben presents les regles de repartiment.

Regles de repartiment (1)

.....

De 3: Si el ballador es troba a l'esquerra, acabarà just amb 1 tres a la dreta.

Si el ballador es troba a la dreta, haurà d'aplicar el repartiment de 9.

De 5: Si el ballador es troba a l'esquerra, haurà d'aplicar la repartició de 9.

Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 1 dos i 1 tres.

De 6: Si el ballador es troba a l'esquerra, s'haurà d'acollir a la repartició 12.

Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 2 tresos

De 7: Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà 2 dosos i 1 tres.
Si el ballador es troba a la dreta, aplicarà la repartició de 3, marcant 1 quatre i 1 tres.
De 8: Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà 1 dos i 2 tresos.
Si el ballador es troba a la dreta, haurà de fer repartició de 12.
De 9: Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà 3 tresos.
Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 3 dosos i 1 tres.
De 10: Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà un seguit de quatre i 2 tresos.
Si el ballador es troba a la dreta, marcarà 2 dosos i 2 tresos.
De 12: Si el ballador es troba a l'esquerra, marcarà 3 dosos i 2 tresos.
Si el ballador es troba a la dreta, es farà un seguit de quatre i es marquen 1 dos i 2 tresos.

(1) El nombre amb que s'indiquen els repartiments (de 2, de 3, etc.),
es refereixen als compassos que falten per acabar la tirada.

.....

Repetició. Les audicions de sardanes fineixen amb l'execució d'un fragment de la darrera sardana compost per preludi i dues tirades de curts i dues de llargs. És com un comiat dels balladors i alhora la promesa de retrobament en una nova ballada.

Reversa, sardana. Reversa equival a enrevessada, difícil. És la sardana que ha estat composta amb la intenció de desorientar al ballador. És com un repte que el compositor fa als dansaires oferint-los-hi una sardana en la qual intenta fer especialment difícil el recompte dels curts i els llargs perquè els sons musicals en que comencen uns i altres són voluntàriament molt semblants o fins i tot a vegades idèntics. Sembla que el primer que va produir aquest tipus de sardanes va ser el compositor empordanès Antoni Agramont i avui una reversa figura en tots els programes de concursos sardanistes, i tenen per finalitat de comprovar la perspicàcia dels comptadors i premià aquell -o la seva colla- qui malgrat les dificultats que està farcida, surt airós de l'empresa de "treure" o acabar justa la sardana reversa.

La dificultat, doncs, rau en encertar els tiratges precisos de la sardana, no pas en el repartiment ni en la dansa, que no acusen cap diferència de les sardanes normals,

Com s'ha de fer per comptar la sardana reversa?

Hem de partir de la base que si intentem comptar-la com les altres, no assolirem res, perquè ens passaran per alt tots els finals de les tirades. Cal, doncs, cercar un altre mètode per a saber els tiratges exactes.

Hom acostuma a fer-ho de la manera següent: es deixa estar el començament de la sardana, com si res no succeís, i s'escolta atentament la música. Així que hom sent un tema, un cant, un acord o una nota tan sols que el frapi i li sembli que el pot recordar, aleshores es posa a comptar. Els curts es repeteixen, i per tant allò que ha motivat que ell comencés els comptes ha de tornar-se a sentir necessàriament. En aquest punt para de comptar i ja sap el tiratge dels curts.

Això es molt clar: si els curts tiren 30, i es repeteixen, trobarem el mateix nombre de compassos entre el primer de la primera tirada i el primer de la segona, que entre el compàs número 10 i el del mateix número de la segona. Entre qualsevol compàs de la primera tirada i el mateix compàs de la segona trobarem sempre els 30 que tiren de curts. I és lògic que si ens és impossible de treure els curts comptant del començament fins al final, recorrem al sistema de comptar-los pel mig, sabent que ens ha de portar al mateix resultat.

Ara bé, el comptador ja sap que els curts tiren 30 i que ha de ballar 60 punts seguits; per a poder acabar els 60 exactes li manca només que un altre de la colla s'hagi posat a comptar des del començament i sàpiga en tot instant a quants estant.

Acabats els 60 curts, cal fer la mateixa operació amb els llargs.

Un es posa a comptar ràpid i l'altre espera quelcom, un moment musical que li cridi l'atenció, i comptar fins que el torna a copsar en la tirada següent, que hom balla lligada amb la primera. Si ha trobat 50 llargs, per exemple, podrà marcar els 100 punts que li calen, mitjançant el company que porta el compte dels que ja han fet.

En les tirades següents es ballen i es reparteixen els 30 curts -i els 50 llargs que tira la sardana.

Farem, ara, una curta enumeració d'alguns dels casos en què es pot trobar el sardanista que compta revesses.

Pot "agafar-se" a un tema musical i després trobar-lo repetit infinitat de vegades.

Li pot passar tota la primera tirada de curts sense haver trobat res que li cridi l'atenció.

Al tornar a trobar el compàs en el que havia començat a comptar, pot comptar-lo altre cop i s'errarà d'un punt.

El company que li ha comptat des del començament se li pot haver perdut.

Per "treure" només els curts o només els llargs, i aleshores no hi ha res a fer.

Pot deixar escapar una bona ocasió de posar-se a comptar, amb la por que el moment musical que ha sentit es repeteixi massa i no li serveixi.

Pot sentir perfectament un compàs propici a "agafar-s'hi" i passar-li després per alt la repetició.

Pot ésser que la tirada sigui del doble del que ell ha comptat.

I tantes i tantes de coses li poden succeir per a portar-lo al fracàs, que renunciem a exposar-ne més.

El cas és que les colles que van a concurs acostumen a ballar curts quan son llargs, o viceversa. Algunes paren mitja hora abans d'acabar, i d'altres els atrapa el final tot just eren a la meitat dels punts que pensaven fer. Tot el qual semblaria cosa combinada expressament per fer quedar en ridícul als sardanistes.

De tot el que hem exposat es dedueix que per a "treure" una sardana revessa es necessita:

1. Que pugui treure. (Si el compositor s'ho proposa, no li costarà res de fer una sardana impossible - tiratges exageradament llargs, repetició monòtona d'un tema únic, etc.)
2. Que el comptador tingui l'oïda fina i, sobretot serenitat. (L'oïda fina per copsar una petita diferència d'instrumentació o una variant insignificant d'un tema. Serenitat que eviti els dubtes de si s'agafa o es deixa, o s'ha errat de comptes, i li proporcioni decisió i optimisme.)
3. Finalment, i això és potser el més important, es necessita estar de sort. Hi ha tantes petites circumstàncies que porten al fracàs, que sols el que està de sort pot esquivar-les totes.

Ritme. És l'ordre en la successió dels sons i l'alternança dels forts i els febles, els llargs i els curts, dintre el moviment musical.

Rodona. Sinònim de rotllana.

Rotllana. Cèrcol que formen els balladors en fer la sardana. També s'anomena rodona. La sardana la ballem fent una rotllana, aquesta està completa quan està formada per un nombre determinat de parelles.

Una rotllana no forçosament ha de ser completa, i per tant pot haver-hi persones desaparellades. Una parella, la forma un home i la dona que te a la seva dreta.

Si una persona ha d'entrar en una rotllana, primer ho farà (si és possible) completant una parella. Si no pot fer-ho, entrarà de forma que no trenqui cap de les parelles ja formades.

No es pot negar mai l'entrada d'una persona a una rotllana, i no se'n pot sortir si no és per un motiu molt justificat.

Per agafar-se les mans, la mà de l'home, aguanta la de la dona.

- S -

Sac de gemecs. Nom amb que popularment es denomina la cornamusa.

Salt. Pot ser curt o petit, i és igual que l'aire, però saltant una mica.

Salt fort. És igual que el salt però enlairant més els peus del terra.

Saltar. Donar-se impuls verticalment enlaire, de tal manera que durant un curt lapse de temps els peus no toquen a terra. Saltar en la sardana equival a fer-ho seguint el compàs de la dansa i quan el ritme de la cobla ho exigeix.

Sardana. Definir la sardana en els seus diversos aspectes i matisos no és cosa fàcil. Per això ens sembla escaient deixar constància d'aquella definició descriptiva que de la nostra dansa en fa el Manifest de la Sardana (llegit el 30 d'abril de 1972 a Lloret de Mar en ocasió del Dia Universal de la Sardana): *“És una dansa clàssica i matemàtica. Els sardanistes s'agrupen lliurement en rotllanes, és a dir, formen anelles agafats de les mans. Els dansaires han de comptar els compassos de la música -que solen ser en nombre diferent a cada composició- i traduir-los a passos, de manera que repartits ara voltant cap a la dreta, ara cap l'esquerra, la dansa es desplegui i s'acabi exactament d'acord amb les normes tradicionals que la regeixen”*. Vegi's articles complementaris: nom, etimologia, història.

Sardana, (locucions). Al llarg del temps el nom de sardana ha entrat a formar part d'una particular manera de dir. Així: *“haver-hi una bona sardana”*, indica que hi ha molta feina; *“quina sardana ens han deixat”*, significa la feina que es preveu que serà necessària per a deixar la casa endreçada després d'una festa; o també *“és mes llarga la sardana que el contrapàs”*, que equival a dir que té més volum la part accessòria que la principal. El mot sardana ha passat, per extensió a certs jocs infantils en els quals la mainada s'agafen per les mans, fent la sardana. Fins i tot la lletra d'una cançó infantil popular s'hi refereix: *“la sardana de l'avellana pica de peus i balla la gana, la sardana de Ripoll mata la puça i el poll”*.

Sardana, classes de. Sense poder establir una classificació rigorosa, ja que aquesta no existeix, sí que es poden descriure certs tipus de sardana que amb el temps s'han anat distingint. Cal aclarir que en les diverses classes de sardana que podem senyalar, sempre la manera de ballar és la mateixa, en el que fa referència al pas i el compàs, i la diferència afecta només a la música o a la forma de marcar aquells per part dels balladors. Es poden registrar les següents: de concert, de lluïment, de mig compàs, vertical, obligada i revessa. Existeixen també certes sardanes denominades molt concretament amb una determinada significació, així: Sardana del Batlle, sardana de la majordoma, o altres, com sardana dels canonges, o sardana dels golluts, de les quals només es conserva el nom. Folkloricament s'ha utilitzat el nom de la sardana amb un qualificatiu per a designar varietats de dansa similars, com sardana dels cornuts, sardana dels esclòps, sardana de les cuines o altres que s'escapen del que és pròpiament la sardana.

Sardanejar. Acció de ballar sardanes. Verb emprat més en el terreny literari que en el llenguatge col·loquial: *“amb quin aire, bon Déu, dansaven elles! / amb quin delit sardanejaven ells!”*, (Jacint Verdaguer: “L'Empordà”). Sardaneig, efecte o acció de sardanejar. Utilitzat en el llenguatge literari: *“Oh Catalunya, pàtria meva, clara / serenitat sota el dosser d'atzur / del sardaneig no siguis mai avara / dins el combat que va tornant-se pur”*. (Agustí Esclassans, “La Sardana”).

Sardanisme. 1. Es l'afecció o sentiment per la sardana i la seva difusió. En general, és el moviment -o moviments- que des de primers del segle XX va promovent la sardana, treballant per la seva perfecció, tant artística com musical, i, sobretot, estimulant la seva divulgació en tant com a dansa nacional de Catalunya. En realitat, tota la tasca per la promoció i perduració de la nostra dansa a través de la història es sardanisme. 2. Entramat sòcio-cultural bastit a l'entorn de la sardana. aquesta dansa tradicional, genuïnament catalana, és una manifestació viva d'esplai civil, espontani i de participació comunitària i, per tant, pot ser qualificada de fet social, clarament evolutiu i canviant, a redós de l'evolució i dels canvis socials del comportament del poble. La sardana ha estat un element aglutinador de primer ordre, especialment pel que fa referència al manteniment de la consciència política del poble en els moments de màxima repressió, i també una de les expressions vitalistes de la voluntat d'ésser i un senyal visible d'identitat nacional. Més de mig miler de grups i associacions s'integren actualment en aquest moviment de foment i difusió de la sardana; s'hi poden distingir: les agrupacions dedicades a l'organització i promoció d'activitats genèriques a l'entorn del fet sardanista (cursets, ballades, concerts, aplecs, divulgació, etc.); les colles sardanistes, caracteritzades per la dedicació plena a la dansa i especialment a la competició; les cobles i els compositors, que configuren el sector artístic-musical. Aquest entramat sòcio-cultural es vertebrava en estructures de tipus federatiu: les Federacions Sardanistes de Catalunya i del Roselló, la Unió de Colles Sardanistes, les Coordinadores d'Aplecs, etc. Els orígens de la sardana es perden en la nebulosa del temps i hom només pot arribar a establir de manera feaent que els antecedents immediats són el contrapàs i l'anomenada "sardana curta". Les fites conegudes del procés que segueix la sardana daten del segon terç del segle XIX. Pep Ventura apareix com un dels homes que van impulsar l'evolució coreogràfica i musical de la dansa; a ell devem l'encertat ajustament d'instruments que, amb lleugeres alteracions, s'ha consagrat: flabiol i tamborí, dos tibles, dues tenores, dues trompetes, un trombó, dos fiscorns i un contrabaix. Pep Ventura dignificà encara el repertori de la cobla amb l'insòlit recull del folklore i l'aplicació i difusió consegüent per mitjà de les seves partitures. Contemporani seu fou Miquel Pardàs, que publicà el 1850 a Figueres el primer mètode per aprendre a ballar sardanes llargues; fou també un destacat dansaire a l'Empordà i a la Barcelona de 1859-1860. Cal remarcar també que Josep Pella i Forgas, en la seva "*Història de l'Empordà*", publicada el 1883, va ser el primer a qualificar la sardana de dansa nacional de Catalunya.

Sardanista. És el nom amb que es designa el ballador de sardanes.

Sardanístic. Expressió relativa a la sardana o pertanyen a aquesta dansa.

Seguit. Expressió avui en desús, procedent del contrapàs i que s'utilitzava en l'època de Miquel Pardàs per indicar els quatres, que s'havien de marcar d'una manera seguida o sense interrupció, per contraposició amb els trencats. “*lo seguit* -escriu Pardàs- *se compon de quatre compassos*”.

Selvatà, estil. Cal tenir en compte que encara que es parli de dos estils -l'empordanès i el selvatà-, la sardana sempre és la mateixa. Els anomenats estils es diferencien només en les regles del començament i del acabament i, per tant, en la també diferent exigència de repartiment.

Estil selvatà

.....

Preludí

Comença a l'esquerra	1a tirada de curts. 2ona tirada de curts.	És doblen per tal de comptar, i han d'acabar, si es possible, a la dreta amb un tres.
Comença a l'esquerra o en sentit contrari a l'acabament de les tirades de curts.	1a tirada de llargs. 2a tirada de llargs.	És doblen, per tal de comptar i han d'acabar a la dreta amb un tres.
Comença a l'esquerra.	3a tirada de curts. 4a tirada de curts.	Cada una d'elles comença a l'esquerra i ha d'acabar amb un tres.
Comença a l'esquerra.	3a tirada de curts. 4a tirada de curts.	Cada una d'elles ha d'acabar a la dreta amb un tres.

Contrapunt

Comença a la dreta.	5a tirada de llargs.	Acaba a la dreta amb un tres.
Comença a la dreta.	6a tirada de llargs.	Acaba a la dreta amb un tres.

Senar. Ha estat definit com imparell, o sia, aquell nombre que no es divisible per dos. En la sardana, és el nombre de compassos d'una tirada que no és divisible per dos. Llavors, el repartiment en qualsevol dels dos estils -empordanès i selvatà- comportarà un acabament amb tres.

Si. Nom de la setena nota de l'escala musical.

Simbolisme. S'ha intentat buscar en la sardana diversos simbolismes lligats al seu origen. Es pot tractar d'una dansa solar? Els primitius dansaires festejaven a Ceres fent la rotllana i encerclant amb

ella les garbes de blat, com cantava Maragall? Tradicionalment la circumferència s'ha considerat simbòlicament com emblema del sol, però també és el símbol d'una limitació precisa i regular, i de l'harmonia universal. Totes aquestes possibles significacions contribueixen a crear la màgica bellesa de la nostra dansa.

Sol. Nom de la cinquena nota, de l'escala musical.

Solfa. Notació musical per mitjà de la qual el compositor escriu les seves obres i el músic les interpreta.

Sortir. La llibertat de la sardana permet entrar a la rotllana sempre i, naturalment, sortir-ne -anar-se'n o deixar-la- sempre que el ballador o la parella balladora es vegin precisats a fer-ho, si bé les lleis de la dansa, per respecte als demés balladors, aconsellen acabar-la.

- T -

Tamborí. Instrument membranòfon i de percussió, únics d'aquest tipus que figura en la cobla, semblant a un timbal petit de cos allargat, que el músic que el toca porta penjat al braç esquerra i toca amb la mà dreta, amb una baqueta que s'anomena broqueta.

Tarima. Taulat, en forma de plataforma mòbile i d'una certa elevació en la que se situa la cobla durant les ballades en places o lloc públic en el que es ballen sardanes i en el que s'hi col·loca la cobla. Equival a tarima, cadafal, empostissat i entaulat.

Tarota. Nom amb el que es coneixia antigament el tible.

Taulat. És un pla horitzontal constituït per posts ajuntades i sostingudes per suports a una certa altura, en la plaça o lloc públic en el que es ballen sardanes i en el que s'hi col·loca la cobla. Equival a tarima, cadafal, empostissat i entaulat.

Tècnica. El coneixement i la pràctica de l'art de la dansa és el que constitueix la seva tècnica. La tècnica recolza l'art del bon sardanista que per això ha de saber no solament el ball sinó també el compte i repartició dels compassos d'acord amb l'estil en que dansa.

Temps. Es diu a la unitat de durada d'un moviment musical. També equival a cadascuna de les parts d'igual durada en què es divideix el compàs.

Tenor. Nom d'un instrument antic, avui totalment en desús. S'havia utilitzat abans de la introducció de la tenora a la cobla. Era més voluminós que aquella però més curt, sense claus i amb una grossa campana de fusta. S'anomena també tenor al músic que toca la tenora.

Tenora. Instrument aeròfon, o de vent. Si bé el seu origen és antic, el seu perfeccionament i la seva introducció a la cobla la realitzà Pep Ventura a mitjans del segle XIX i degut a la seva amistat i col·laboració amb el constructor d'aquest tipus d'instrument Antoni Toron, de Perpinyà. Pep Ventura fou el gran executant d'aquest instrument i pel seu impuls aquest es constituí en l'instrument central de la cobla, ja que sabé extreure del seu to, el seu volum i la seva ductilitat, les melodies que el feren famosos. La tenora es construïda amb fusta de ginjoler i formada per cinc peces: la canya, el tudell, el cos superior del cilindre, el cos inferior i la campana, que és de metall. Posseeix tretze claus de metall que serveixen perquè el músic executant pugui manipular els forats de l'instrument bàsic de la cobla a partir de Pep Ventura, *“només hi ha -digué Garreta- un instrument que pugui donar un crit de joia, o de dolor, amb veu humana, i aquest és la tenora”*.

Tible. Instrument aeròfon, o de vent, que s'utilitza en la cobla. És del mateix tipus que la tenora, si bé de dimensions més reduïdes. Té una sonoritat aguda i és afinat en fa. També es coneixia antigament amb els noms de tiple, prima i tarota.

Timbre. Designació amb la que es caracteritza in so. La qualitat del timbre és la que diferencia els tons.

Tipus de sardana: Corals o cantades. Són aquelles composicions que tenen lletra i per tant poden ser cantades. Degut a l'impuls del cant coral i a la utilització per part dels compositors de sardanes de cançons populars, aviat varen aparèixer compositors i poetes que feien sardanes per a lletres, lletres per a sardanes o bé tot a l'hora. Passat l'esplendorós moment orfeonístic català, les sardanes corals han entrat en un parèntesi semioblidat, només obert de tant en tant per algun intent de relançament. Actualment, són nombrosos els grups d'havaneres que inclouen sardanes cantades en el seu repertori.

Tipus de sardana: De concert. Són composicions que no han estat concebudes pensant exclusivament en el ballador i que contenen elements qualitius propis de la seva execució en una sala de concerts. Les sardanes programades en un concert s'interpreten en la forma reduïda de dues tirades de curts i dues tirades de llargs.

Tipus de sardana: De conjunt. En el decurs d'un aplec solen haver-hi una o dues sardanes de conjunt. Son sardanes per a ballar, com qualsevol de les altres que s'hi toquen, però que tenen la particularitat de que són tocades per tots els músics de totes les cobles alhora. Cal diferenciar-les de les sardanes per a dues a més cobles. Les sardanes de conjunt no han estat composades especialment per tocar-se de conjunt. En canvi les sardanes per a més d'una cobla, sí.

Tipus de sardana: Per a més d'una cobla. Són sardanes escrites especialment per ser interpretades per dues o més cobles. Si bé, les normes d'instrumentació són les mateixes, cal que els autors a l'hora d'escriure-les tinguin en compte algunes consideracions importants, com l'equilibri sonor de l'obra, ja que tot surt multiplicat de força i podria resultar excessivament estrident.

Tipus de sardana: Per ballar. És el tipus més conegut ja que s'interpreta a ballades, concursos i aplecs. Algunes d'aquestes, els sardanistes, depenent de gustos i criteris personals les anomenen balladores. Acostuma a dir-se que una sardana és balladora quan té música alegre, canvis d'aire i un salt ben fort.

Tipus de sardana: Reverses. Les sardanes reverses solen ballar-se als concursos de colles, juntament amb les de lluïment i les de germanor. A les sardanes reverses, l'objectiu principal no és ballar bé, si no esbrinar quin és el tiratge de curts i llargs de la sardana que s'interpreta. Això, que a les sardanes normals sòl ser senzill, a les reverses és molt més complicat. La raó és que els compositors de sardanes reverses s'esforcen en fer que els curts i els llargs siguin molt similars entre sí, que no estiguin separats per una pausa marcada i que durant tots els curts i tots els llargs es repeteixin els mateixos motius musicals cada pocs compassos, amb molt petites variacions. La repetició d'aquestes variacions és el que els balladors han d'utilitzar com a pista per esbrinar el tiratge de curts i llargs.

En els concursos de sardanes reverses, les colles que encerten el tiratge, l'han de fer arribar al jurat abans de que acabi la sardana. Únicament les colles que l'encertin seran capaces, amb tota probabilitat, d'acabar la sardana en el moment que acabi la música.

Tirabou. Expressió amb què es designava el contrapàs en l'època de decadència i en to més aviat despectiu. El nom sembla que prové del fet de que el capdanser havia d'arrossegat als balladors quan aquests no eren prou hàbils o no seguien les indicacions d'aquell, referides als moviments a executar.

Tirada. El nombre de compassos que comprèn cada una de les parts de la sardana, s'anomena tirada. Així, el nombre de compassos dels curts serà la tirada de curts. De manera semblant, el conjunt de compassos equivalents a passos, de llargs, s'anomena tirada de llargs. I de la suma dels curts i dels llargs en direm, doncs, tirada total.

Tonalitat. És el conjunt de fenòmens melòdics i harmònics que resulten de l'estructura dels tons. També s'empra com a sinònim de to. El to és determinat per la freqüència d'una nota. Es diu que les notes són altes o baixes quan en realitat el que vol indicar és que la seva freqüència és elevada o baixa.

Trencar. Quan un ballador o una parella volen entrar a la sardana, entre la dreta de l'home i l'esquerra de la dona que formen parella, és un intent de trencar la parella dansadora. Això, segons les lleis de la sardana, no és mai permès.

Trencat. Expressió que prové del contrapàs i que utilitza Miquel Pardàs en contraposició amb els seguits per indicar les sèries de dos i tres passos que s'han de marcar al final dels curts i dels llargs.

Tres. És el conjunt de tres passos -tresos, doncs, és el conjunt de dos o tres grups de tres passos- corresponents a tres compassos amb què acaben les tirades de curts i de llargs, en l'estil empordanès quan la tirada o tirades són senars i, obligatòriament, en estil selvatà. La forma de puntejar els tresos, s'explica en l'article ballar.

Treure. Es diu treure la sardana, quan el ballador té la suficient preparació musical i habilitat numèrica per aconseguir comptar els compassos de la dansa i distribuir-los amb justesa, de tal manera que la música i el ball, perfectament sincronitzats acabin al mateix temps i d'acord amb les regles que regeixen cadascun dels estils empordanès i selvatà.

Trombó. És un instrument aeròfon, o de vent, i de metall (coure), accionat per una colissa o bé per pistons. El trombó anomenat de colissa és el més antic i data del segle XV. En canvi el de pistons es coneix des de la primera meitat del segle XIX. El trombó que actualment s'empra en la cobla és afinat en do.

Trompeta. És un instrument aeròfon, o de vent, i de metall, amb embocadura. Està format per un tub d'un metre de llargada, corbat dues vegades. Pel cantó que es toca, porta una embocadura cònica. L'altre extrem acaba amb un pavelló. És un instrument molt antic que s'ha utilitzat en sumptuositats fúnebres o militars, i ha estat present en solemnitats sagrades. La trompeta anomenada simple solament pot executar la sèrie d'harmònics de so fonamental. La que s'utilitza en la cobla és la denominada de pistons o cromàtica perquè pot executar totes les notes de l'escala. Aquesta és la més moderna i aparegué vers el començament del segle XIX, inventada per Blümel i Stölzel. En ocasions, i per tal d'obtenir determinats sons, admet la sordina. La seva tonalitat és en si bemoll.

- V -

Vertical, sardana. Entre les maneres de ballar la sardana, Josep Pla, tan bon observador de les nostres coses, descriu aquella forma antiga de dansar-la, horitzontal, de la primera etapa, immediata a Pep Ventura, i la forma vertical, imposada més tard, per la música de Juli

Garreta. Són les sardanes que es ballen ara, les quals, diu Pla, “*se salten sobre un espai de terra molt petit, limitat. El cos oscil·la poc. És manté dret, vertical...*”, “*...els braços s’alcen més drets, més alts, amb més vigor i les espatlles es mantenen més rígides...*”, “*...ara, se salta i es punteja més*”. És la forma més moderna de ballar la sardana, en la que “*la ritmació és més vertical, sobre un espai reduït*”. La sardana és la mateixa i les dues maneres de ballar-la -la vertical i l’horitzontal- tenen el seu atractiu, si es ballen amb naturalitat, “*el resultat és el mateix*”.

Verra. Nom amb què ha estat designat també el contrabaix.

Volum. El volum d’un so o d’una nota musical depèn de l’amplitud de la seva vibració. La plenitud d’un instrument va determinada per la capacitat de volum que pot donar.

- X -

Xeremia. Nom amb que el qual és coneguda a Mallorca la cornamusa, on aquest instrument encara es conserva.